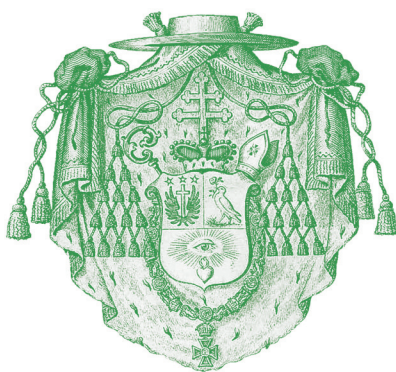

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

I/7.

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-7

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON

1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-7

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2024*

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 415 9

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

I-7. Szombathelyi egyházmegye / Dioecesis Sabariensis	
I-7-0. A szombathelyi egyházmegye 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
I-7-1. SOMOGY LIPÓT, 1806–1822 (Tóth Krisztina)	13
I-7-2. BŐLE ANDRÁS, 1825–1843 (Tóth Krisztina)	17
I-7-3. BALASSA GÁBOR, 1844–1851 (Tóth Krisztina)	20
I-7-4. SZENCZY FERENC, 1853–1869 (Tóth Krisztina)	22
I-7-5. SZABÓ IMRE, 1869–1881 (Tóth Krisztina)	26
I-7-6. HIDASY KORNÉL, 1883–1900 (Tóth Krisztina)	31
I-7-7. ISTVÁN VILMOS, 1902–1910 (Tóth Krisztina)	36
I-7-8. MIKES JÁNOS, 1912–1936 (Tóth Krisztina)	39
<i>Rövidítések</i>	48
<i>Képarchívum</i>	49

SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS SABARIENSIS

I.7.O. A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

Alapítás

Már az antik *Savaria/Sabaria* a 4. században püspöki székhely volt: a niceai zsinaton (325) hozott határozatok aláírói között a „*Dominus provinciae Pannoniae episcopus*” is szerepel, a 326-ban Ariminumban tartott zsinaton pedig a hét pannóniai püspökség között említik a savariait is. Itt szenvedett vértanúhalált Szent Quirinus sisciai püspök, Szent Rutilus és két társa, Szent Iréneusz és sok más keresztény, akiknek nevét nem jegyezte fel a történelem. A 9. századtól a város a salzburgi érsekeknek volt alárendelve. I. (Szent) István király a régiót a győri egyházmegyéhez sorolta.

A mai szombathelyi püspökség eredetét III. Károly király idejében kereshetjük, akiben felmerült az igény, hogy a hívek egyre növekvő száma miatt szaporítani kell a magyarországi egyházmegyéek számát. A terv megvalósítása Mária Teréziára maradt, aki 1777. február 17-én a győri, a veszprémi és a zágrábi püspökségek területéből kihasítva megalapította a szombathelyi egyházmegyéet. Az alapítás anyagi bázisát az 1773-ban felosztatott jezsuita rend egyes birtokai adták. A Szentszék céljaival nem ütköztek a tervek, így némi késéssel Rómában is megszülettek a pápai alapító bullák, amelyekben Szent Péter utóda lépett fel kezdeményezőként.

Az egyházmegye székhelye az alpokaljai Szombathely városa. Nevét a szombati napokon tartott hetivásárokról kapta. Német neve: *Steinamanger* ('kő a mezőn'), ami viszont a földrengésben és a népvándorlás viharában elpusztult római *Savaria* romjaira utal. A régi időkben a vármegye székhelye nem Szombathely, hanem Vasvár volt, és ugyanitt székelt a fontos hiteleshelyként működő vasvá-

ri káptalan is. Szombathely azonban lendületesen gyarapodott, a győri püspöknek köszönhetően számos szabadalommal és kiváltsággal rendelkezett. 1578-ban országgyűlési határozattal a vasvári káptalant Szombathelyre költöztették át, és ettől kezdve lett Vas vármegye székhelye is. Az egyházmegye védőszentje a 4. században élt, savariai születésű Szent Márton tours-i püspök.

Az egyházmegye első főpásztora Szily János címzetes tinnini püspök, győri prépost és kanonok. Püspöki székét 1777. augusztus 20-án foglalta el, első intézkedései a különböző egyházmegyékből megörökölt papságnak egységes szellemiségű képzésére és az egyházmegyei intézmények (szeminárium, püspöki palota, székesegyház) létrehozására irányultak. Működése elején kiadott „főpásztori oktatása” (*Instructio Ven. Cleri Dioecesis Sabariensis*. Trattner, Vindobonae, 1777) mintegy százötven évig, az 1927. évi egyházmegyei zsinatig az egyházmegye törvénykönyveként funkcionált.

Az első püspök által megkezdett építkezések és szervezőmunkák az utód, Herzán Ferenc (Franziskus Herzan von Harras) rövid hivatali ideje (1800–1804) alatt is befejezetlenek maradtak. Bíborosként vett részt a velencei konklávén (1799. november–1800. március), amelyen I. Ferenc császár követeként vétót jelentett be Bellisomi bíboros ellen, és nagy szerepe volt Luigi Chiaramonti megválasztásában, aki pápaként a VII. Pius nevet vette fel. Herzan értékes, mintegy ötezer kötetből álló könyvtárt hagyott hátra a püspökségnek. Halála után a püspöki szék két évig betöltetlen maradt.

A püspökség területe és népessége

A püspökség területe három különböző egyházmegyéből – azok megosztásával – alakult ki: a győriből a teljes Vas vármegyei rész, a zágrábi és a veszprémi püspökségből Zala vármegye egy-egy része került az újonnan alapított egyházmegyéhez. 1848 októberében a honvédelmi bizottmány Muraközt elszakította a zágrábi püspökségtől és a szombathelyi egyházmegyéhez csatolta. A szentszéki ügyintézés időtartamára a szombathelyi püspök joghatóságot kért a Muraközre a zágrábi püspöktől, aki azonban azt nem adta meg, s a szabadságharc leverésével az ügy végleg lekerült a napi-rendről. A trianoni békekötés (1920) nyomán az egyházmegye mintegy harmada Ausztriához került.

A szombathelyi püspökség felekezeti megoszlása

	Össz.	%	kat.	%	ev.	%	ref.	%	izr.	%
1822	316799	-	246939	78	65348	21	vö. ev.		4469	1,4
1837	342940	-	267730	78	58436	17	11155	3,3	5589	1,6
1863	377579	-	290936	77	65604	17	10878	2,9	10158	2,7
1891	510083	-	401836	79	79871	16	15422	3,0	12905	2,5
1910	594445	+90	473990	80	93631	16	13366	2,2	13386	2,3
1910 (orsz.)	18 M		9 M	49	1,3 M	7	2,6 M	14	900000	5

Források: 1822., 1837., 1863., 1891. és 1910. évi szematizmusok

A püspökség területének népessége egy évszázad alatt mintegy kétszerezére nőtt. Ezalatt a katolikusok részaránya az országos adatokhoz (64 százalék) képest mindig magasan magasabb volt, 78–80 százalék körüli: egy kisebb visszaesés után az 1860-as évekig mérsékelten emelkedett. A zsidó lakosság részaránya 1910 körül beérte, sőt húsz fővel meg is haladta a reformátusokét. Kisebb visszaesések tapasztalhatók a két protestáns vallású felekezet esetében, jóllehet az evangélikusok létszáma hozzávetőleg ötszöröse a reformátusokénak. Az ortodox egyház részesedése igen csekély (1822-ben 34, 1910-ben 39 fő), ezért ezt az adatot a táblázatban nem szerepeltettük. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 204.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

A szombathelyi püspökség alapítása óta 1993-ig az esztergomi érseki tartományhoz tartozott, 1993-tól a veszprémi főegyházmegye *suffraganeusa*. A szombathelyi püspökség felállításával a szombathelyi társaskáptalan székeskáptalanná lépett elő, címe ezt követően: Vasvár-szombathelyi Székeskáptalan. Mária Terézia 1779. december 31-én kelt adománylevelével a pápóci perjelség egy részét az új székeskáptalannak adta, a kanonokok számát kettővel megemelte, s összesen hatban állapította meg. A káptalan kezelte a szeminárium javára átadott nyúli gazdaságot.

Az 1804 előtti időszak örökségét képezi az egy címzetes apátságon kívül két bencés kolostor Dömölkön és Kőszegen, mely utóbbit azonban 1815-ig a piaristák laktak, továbbá egy ciszterci (Szentgotthárd) és egy premontrei

(Szombathely) kolostor, valamint még két dominikánus ház (Szombathely, Vasvár) és két ferences ház (Szombathely, Németújvár).

Az egyházmegyének alapításakor 114 plébániája volt, ezeket hat főesperességbe osztották be, majd 1842-ben a 6 főesperesség 20 esperesi kerületre tagolódott. Az egyházmegyes és szerzetesi papság létszáma ingadozott. 1822-ben 233 pap működött a lelkeszi szolgálatban, 53 papnak más feladatai voltak (összesen 286); további 38 teológus készült a papi hivatásra. 1837-ben 276 egyházmegyes papot, de csak 49 alumnust tartottak nyilván. 1842-ben 183 plébánia működött 163 plébánossal és 52 kisegítő lelkésszel. 1887-re már 396 egyházmegyes pap és 28 teológus volt, hozzájuk jött még 119 szerzetesi pap az akkori 13 településen; ekkor már 55 apácát, főleg irgalmasrendi nővért is számon tartottak hat házban. Ennek megfelelően a hívők aránya eltolódott a (szerzetesi) papság hátrányára: amíg 1822-ben egy papra 863 hívő jutott, addig 1911-ben egy papnak már 1398 hívő lelkét kellett gondoznia.

A plébániai struktúra a tárgyalt időszakban csak csekély mértékben változott. 1822-ben a hívők 181 plébániához tartoztak, közülük 149 egy-egy kegyúrnak volt alárendelve, ezekből öt közvetve a püspöknek és a szerzetesi közösségeknek. A plébániák száma 1911-ig 191-re emelkedett, az espereskerületeké 22-re. Istentiszteleti nyelvhasználatban a magyar mellett megkülönböztették a német, a horvát és a vend nyelveket. 1842-ben istentiszteletet csak magyarul 97, csak németül 35, csak horvátul hat, csak vendül (a szlovén nyelv archaikus formájában) 14, magyarul és németül hét, magyarul és horvátul egy, magyarul és vendül három, magyarul, németül és horvátul három, németül és horvátul 15, németül és vendül két templomban tartottak. Egy 1887. évi kimutatásban ebben a tekintetben alig volt változás.

A trianoni békeszerződéssel (1920) az egyházmegye jelentős részét Ausztriához csatolták: 57 plébániát 100 ezer hívővel. A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (1929-től Jugoszlávia) csatolt 19 plébánia és 67 ezer katolikus a maribori püspökség joghatósága alá került (lásd Mikes János életrajzát). Magyarországon 118 plébánia maradt, ezek száma a második világháború végéig hússzal nőtt.

Papnevelés

A 17. század folyamán fokozatosan a szemináriumokra hárult a papképzés feladata. A Vas vármegyében működő papság képzését a 17. és 18. században Győr, Bécs és Nagyszombat intézményei biztosították. Szombathelyen, a káptalan jelenléte ellenére, a püspökség megalapításaig (1777) semmiféle papképzés

nem volt. Mária Terézia alapítólevelében eredetileg úgy rendelkezett, hogy az egyházmegye 30 főnyire tervezett papnövendékei a győri és a budai szemináriumban tanuljanak. Szily János püspök azonban elérte az udvarnál, hogy az egyházmegyének saját szemináriuma legyen. Az ötven teológus és tizenhárom előjáró-tanár befogadására alkalmas épületet Hefele Menyhért tervei alapján építették. Ám hiába készült el 1780-ra az épület, berendezés híján a növendékek nem vehették azonnal birtokba, majd II. József király három év múlva meg is szüntette az egyházmegyei szemináriumokat, és helyettük két generális szemináriumot állított fel: egyet Pesten, egyet Pozsonyban. A szombathelyi kispapok így Pozsonyba költöztek. 1784-ben minden egyházmegyében kötelezően létesítettek egy úgynevezett papok házát (*praesbyterium*), ahol a jelöltek a teológiai tanulmányaik befejezése után további egy évig készültek a szentelésre és a lelkipásztorkodásra. A szombathelyi egyházmegye végzett teológusainak 1785-ben a szeminárium épületében rendezték be a presbitériumot, ugyanott kaptak helyet a nyugdíjas papok, és 1787-ben a földszinten dolgozott a város első nyomdája is.

1790 novemberében 35 növendékkal ismét megnyílhatott az egyházmegyei szeminárium. 1793 és 1806 között itt oktatták a zenggi, és 1796–1802-ben a székesfehérvári egyházmegye papnövendékeit is. Bőle András püspök idején (1824–1843) bevezették a hazai jog oktatását. Szenczy Ferenc püspök (1852–1869) 1855-ben készített egyházkormányzati reformelképzelései között szerepelt a kisszemináriumok felállítása, valamint az egységes szemináriumi nevelés előírása, ami szerint hittudományi tanfolyamra csak a filozófiai képzést eredményesen abszolvált növendékek bocsáthatók. Ösztönzésére jött létre 1861-ben a kispapok irodalmi önképzőköre, a Szent Ágoston Egyesület, 1862-ben a Szent László Társulat Fiók Egylete. Hidasy Kornél püspök (1882–1900) bevezette az előjárói és tanári konferenciákat, néhány új tárggyal bővítette a tananyagot, megváltoztatta a lelkigyakorlatok rendjét. A tanárok és hallgatók arányszáma 1866/67-ben 4:26, 1870/71-ben 4:35, 1875/76-ban 4:22, 1880/81-ben 4:26, 1909/10-ben 5:38, 1933/34-ben 7:43, 1938/39-ben 7:33 volt.

A szombathelyi főpásztorok a bécsi *Augustineumba* (*Frintaneum*) nyolc ifjú papot küldtek, az elsőt 1816-ban, az utolsót 1912-ben. Az 1816-ban Bécsbe küldött Szabó Ferenc 1850-ben a váradi püspökség főpásztora lett.

A püspökség sok elemi iskolát is fenntartott. 1859-ben 325-t, amelyekben 325 tanító, valamint 332 fős segédszemélyzet 27 801 iskolást tanított. 1910-re a jegyzékekben 56 545 iskolást jegyeztek fel.

A szombathelyi püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Élet- kor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtár- tam</i>	<i>Átbelyezés</i>
1. Somogy Lipót (1748–1822)	-	1806. 11. 10.	58	1822. 02. 20. Üresedés: 41 hó	15	-
2. Bőle András (1762–1843)	-	1825. 07. 10.	63	1843. 06. 04. Üresedés: 16 hó	18	-
3. Balassa Gábor (1783–1851)	-	1844. 10. 13.	61	1851. 07. 11. Üresedés: 24 hó	7	-
4. Szenczy Ferenc (1800–1869)	-	1853. 07. 03.	53	1869. 02. 19. Üresedés: 10 hó	16	-
5. Szabó Imre (1814–1881)	-	1869. 12. 14.	55	1881. 02. 28. Üresedés: 26 hó	11	-
6. Hidasy Kornél (1828–1900)	-	1883. 05. 03.	55	1900. 10. 11. Üresedés: 16 hó	17	-
7. István Vilmos (1849–1910)	-	1902. 02. 16.	53	1910. 12. 24. Üresedés: 12 hó	8	-
8. Mikes János (1876–1945)	-	1912. 01. 06.	36	1936. 01. 10.	24	-
			<i>Át- lag: 54 év</i>	<i>Üresedés átlaga: 21 hó</i>	<i>Átlag: 15 év</i>	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*intronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás, Mikes János esetében lemondása (sajtóhír: 1935. december 31., a káptalan gyűlésén hivatalos bejelentés: 1936. január 5.) pápai elfogadásának dátuma.

A szombathelyi püspökök tipikus karriert futottak be. Az 1804 és 1918 közötti nyolc ordinárius közül senki nem töltött be korábban másik egyházmegyében püspöki széket. Az utolsó, arisztokrata származású, csupán 36 éves korában beiktatott Mikes János kivételével mindenki 53 és 63 éves kora között lépett hivatalába (átlagban 57 évesen, mert a táblázatban közölt 54 éves átlagéletkor Mikes püspök 36 évével együtt értendő). Beleértve a lemondással leköszönt utolsó ordináriust is a főpásztorok átlagban 15 évig álltak az egyházmegye élén (ha a számításból kivesszük Mikest, akkor a hivatali idő átlaga 13 évre csökken). Az üresedések hét esetben egy évnél hosszabb ideig tartottak (21 hónapig). (Klieber, *Bischofslexikon*, 205.)

• *Források*: Schem. Sabarien. 1822, 1837, 1863, 1891, 1910; Univ. Schem. 1842; Gesamtschem. 1887; Atlas Hierarchicus. • *Irodalom*: BAKÓ BALÁZS (forrásválogatás, bevezető tanulmány, jegyzetelés), *A Szombathelyi egyházmegye zsinatai* (Egyháztörténeti Források 10), Budapest 2017; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*; DÓKA KLÁRA (összeáll.), *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa* 8. Szombathelyi egyházmegye, Budapest 1999; DOBRI MÁRIA (szerk.), *Szily János (1735–1799). Szombathely első püspöke*, Szombathely 1999; FÁBIÁN ÁRPÁD (szerk.), *A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977)*, Szombathely 1977; GÉFIN GYULA, *Az első Szombathely–egyházmegyei zsinat 1821-ben*, Vasvármegye 1927. 5. 22; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*; GÉFIN GYULA, *A szombathelyi székesegyház*. Második, bővített kiadás, Szombathely 1945; HC VII–IX; HORVÁTHNÉ SIMON KATALIN, *A Herzan-könyvtár*, Szombathely 2009; NÉMETH JÁNOS, *Calendarium* [A Szombathelyi Egyházmegye elhunyt papjai, 1772–2002], Bőv. és átd. kiad. Gyürki Lászlóval, Körmend [2003]; *A szombathelyi egyházmegye róm. kat. iskolái 1940-ben*, Szombathely, 1940; *A Szombathelyi Egyházmegye névtára*, Szombathely 1991; *A Szombathelyi Egyházmegye zsinati határozatai: statuta dioecisana*, Szombathely 1927; *A Szombathelyi Egyházmegye név- és címtára. Schematismus Diocesis Sabariensis*, Szombathely 2009; RAIMUND TEMEL, *Die Diözesanbischöfe von Raab/Győr und Eisenstadt. Ein biographisches Nachschlagewerk*, Eisenstadt 2008; TÓTH JÓZSEF, *Szily János élete és működése*, Szombathely 1909; TÓTH KRISZTINA, *A szombathelyi egyházmegye története Grősz József egyházkormányzása idején (1936–1944)* (Collectana Studiorum et Textuum. Classis I. Vol. II.), Budapest 2015; VECSEY LAJOS, *A kőszegi róm. kat. Kelcz-Adelffy árvaház története 1741–1941*, Szombathely 1943.

• KLIBER, *Bischofslexikon*, 203–206.

BALOGH MARGIT

I.7.1. SOMOGY LIPÓT MÁRTON, PERLAKI [SOMOGŸ, SOMOGYI] (1748–1822)

Szombathely, 1806. november 10. – 1822. február 20.

S. 1748. november 10-én Sopronszentmártonban (Sankt Martin A) született, feltehetően nemesi családba. Apja S. Lipót szolgabíró és az Esterházy birtokok igazgatója, anyja Bácsmegyei Klára Júlia. A középiskolát 1757-től a soproni jezsuitáknál járta ki. Filozófiai tanulmányait Bécsben, majd Győrben végezte, ahol 1765-ben *summa cum laude* eredménnyel zárta. 1766-tól 1770-ig a győri papnevelő intézetben folytatta teológiai tanulmányait. Ek-

kor korhiány miatt még nem volt szentelhető, ezért a győri segédpüspök, gróf Kornis Ferenc maga mellé vette szertartónak. 1771. november 30-án Győrben szentelték pappá. Ezt követően 1772–1773-ban Magyaróváron káplán, majd 1773-tól a győri akadémián erkölcsstant tanított.

Hivatali pályája a püspöki udvarban 1776-ban kezdődött, ekkor szentszéki jegyző, karkáplán és székesegyházi hitszónok lett. A későbbiekben további jövedelmező és megtisztelő egyházi hivatalokat töltött be: 1781-től szentszéki jegyzősége meghagyásával győr-újvárosi plébános és a székesegyházi esperesi kerület esperese. 1783-ban, amikor Zichy püspök elhunyt, a káptalani helynök, Schogg Kristóf a püspök-helyettesi hivatal titkárának nevezte ki, de közben plébánosi munkakörét is meghagyta. 1788-tól Kismarton plébánosa lett. Ekkor már soproni tiszteletbeli kanonok is volt. 1790-től győri kanonok, a szeminárium rektora és pápai főesperes, 1794-től Győr-Belváros plébánosa és a Budavára előtti Boldogasszony egyház prépostja; 1797-től locsmándi (Lutzmansburg A) főesperes; 1802-től a Királyi Tábla ülnöke és prelátusa; 1805-től pápoci prépost. Ekkoriban több prédikációs kötete, valamint 1799-ben Batthyány József bíboros prímás halálára írt gyászbeszéde is megjelent. A győri káptalan őt küldte az 1802. évi országgyűlésre, ahol az ifjúság nevelésével kapcsolatban mondott beszédet, a korábban ezzel foglalkozó szerzetesrendek – főleg a jezsuiták és a pálosok – visszaállítását kérve. I. Ferenc 1806. június 17-én szombathelyi püspökké nevezte ki, néhány héttel az Osztrák Császárság proklamációja előtt. Mivel a szombathelyi székesegyház ekkor még félkész állapotban volt, a befejezéséig a király meghagyta S-t a győri kanonokság és a pápoci prépostság haszonélvezetében. VII. Pius pápa augusztus 30-án kelt brevéjében engedélyezte e két javadalom megtartását neki a székesegyház elkészültéig. A pápai megerősítés 1806. augusztus 26-án kelt. 1806. november 1-én szentelte püspökké Vilt József Ignác győri püspök és november 10-én tartotta beiktatását a székesegyházban.

S. új hivatalában is részt vett az országos politikában. 1807-ben a pozsonyi országgyűlésen a Stájerország felé eső határok kiigazítására küldött bizottság elnökévé választották. Az 1809. évi nemesi felkeléskor indítványt terjesztett elő a vármegyei lovasság számának 275 főről 600 főre emelésére. Szombathely francia megszállása idején megtagadta a Napóleon születésnapjára kért ünnepi szentmisét, csak tedeummal egybekötött vesperást engedélyezett. Károly Ambrus primáshoz – akinek püspökké szentelésében 1808-ban maga

is részt vett – írt felterjesztésében a haza védelmében felajánlotta aranyozott ezüst püspöki mellkeresztjét, aranyláncát, illetve arany és ezüst tárgyait.

Egyházmegyéjében egyik első ténykedéseként folytatta a székesegyház Szily püspök alatt megkezdett belső díszítését. A hiányzó oltárképek megfestésével Josef Winterhalder halála után 1807-ben Anton Spreng bécsi festőművészt bízta meg. Az 1817. évi *ad limina* jelentése szerint a székesegyház építésére 250 000 forintot fordított. Egyházi ruhák beszerzése és a felvett hitelek törlesztése céljából kérte VII. Pius pápát († 1823), hogy a pápoci prépostságot és a győri kanonokságot továbbra is megtarthassa. S. nevéhez a székesegyház befejezési munkálatain kívül több jelentős építkezés, illetve felújítás támogatása kötődik: a zalaegerszegi és nagyrákosi templomot nagy költséggel megújította, a pápoci prépostsági templomban új szószéket és oltárokat állított, ugyanitt új iskolát építtetett és a plébániát renováltatta, Rádócnak és Kissárosnak új harangokat ajándékozott, a védenyi (Weiden am See A) templomban Nepomuki Szent János oltárt állított, a győri orsolyita templomot festéssel és aranyozással díszíttette. Szombathelyen 1815–1817 között az agg papok számára emelt otthont. Mivel a seckauai püspökség hosszú ideig, 1812–1824 között betöltetlen volt, több alkalommal S. szolgáltatta ki az egyházi rend és a bérmlás szentségét Mariazellben és Grazban (1819-ben például több ezer gyereket bérmlált).

S. módosította egyházmegyéje esperesi kerületi beosztását: 1806-ban a németújvári (Güssing A) esperesi kerületből kiszakította a pinkafői (Pinkafeld A) esperesi kerületet, ezzel az egyházmegye esperesi kerületeinek számát 15-re emelte. Emellett 1808–1816 között elvégezte egyházmegyéje kánoni vizitációját is. Ennek eredményére hivatkozva kérte az uralkodót a lékai (Lockenhaus A) ágostonos remeték házának megszüntetésére. 1816-ban a szombathelyi domonkos rendiek fegyelmét állította helyre; intézkedéseket hozott a női vendégek fogadására, a zsolozsmázásra, a breviárium személyenkénti elmondására, az elmélkedésre, valamint a vásár- és ünnepnapok prédikációk elmondására és a szentmisék pontos megtartására vonatkozóan. Emellett a háromszori sikertelen perjelválasztás után P. Huymann Pál OP-t nevezte ki a rendház élére. Egy névtelen feljelentés a papság felügyeletének elhanyagolásával és hivatali jogköre túllépésével vádolta S-t, aki ez ellen tiltakozott az udvarnál és felmentő ítéletet követelt. Együttal S. elismerte a papság és több szerzetesrend, például a premontreiek erkölcsi és vallási hanyatlását a szombathelyi és más egyházmegyékben. Úgy vélte, hogy a papság figyel-

men kívül hagyja a tulajdonra és az engedelmességre vonatkozó előírásokat, az ifjúságot csak elméleti hitoktatásban részesíti, a megélt vallásosságra nevelés nélkül. Ferenc király a helyzetjelentés kapcsán megragadta az alkalmat és Fischer egri érsek elnökletével, Vurum székesfehérvári és Kurbély veszprémi püspök részvételével bizottságot állított fel, amelynek feladata a helyzet kivizsgálása és javítására tett javaslatok kidolgozása, továbbá a kormányzat előírása alapján az országban működő szerzetesrendek státútumainak „korszerűsítése”, azaz az államegyház eszméjének megfelelő átdolgozása volt (például az *exemptiók* és a külföldi rendi vezetőkkel fennálló kapcsolat megszüntetése, kolostori fenyítés tilalma). A megyéspüspökök bizottság általi meghallgatása során S. egy *synodus provincialis*-ra tett javaslatot (ami feltehetően összmagyar gyűlést jelentett). A bizottság felkarolta a javaslatot és a királynak nemzeti zsinat összehívását javasolta, amely 1822-re lett kitűzve. Ezt előkészítendő, S. 1821 szeptemberében megrendezte az első szombathelyi egyházmegyei zsinatot, amely általános erkölcsi kérdésekkel, a vallási és erkölcsi hanyatlás okaival, a megújulás akadályaival és lehetséges eszközeivel foglalkozott.

S. három évig mellbajban szenvedett, majd egy megfázást követően 1822. február 20-án Szombathelyen elhunyt. A székesegyház sírboltjában helyezték örök nyugalomra. Egy nyomtatott gyászbeszéd a korban szokásos módon imádságos lelkületűként, nagy Mária-tisztelőként és a szegények jótévedőjeként emlékezik meg róla. Adriányi S-t generációja azon püspökei közé sorolja, akik – közelebbi okok megnevezése nélkül – „jó vagy nagyon jó pasztorális tevékenységet” végeztek.

• *Művei: Egész esztendőnek Vasárnapira szolgáló prédikációk [...]*, 1–2, Győr 1786; *Lob, und Trauerrede dem hochseligen Andenken des Hochwürdigsten Cardinals der heiligen Römischen Kirche [...]*, *Josephs aus dem Hause der Grafen von Batthyán [...]*, Győr 1799; *A magyar Sionnak újonnan való felépülése, a vagyis Szent Benedek szerzetének szent Márton begyén örvendetes ünnepléssel meg lett vissza állítása alkalmatosságával el mondatott beszéd*, Pozsony 1802. • *Műveinek jegyzéke*: GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, I, 239–242. • *Források*: SzEL Püspöki körlevelek (1806–1822); *Oratio funebris quam in solemnibus exequiis [...]* Leopoldi Mar. Somogy de Perlak [...] dixit Joannes Sztankovits cathedralis ecclesiae Jaurinensis canonicus, Sabariae 1822; *Grätzer Zeitung* 14. 9. 1819. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Geschichte*; GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, I, 239–342; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II (*passim*); GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, III, 368–369; HC VII, 328; KOLTAI JENŐ, *175 éve halt meg Szombathely szentéletű püspöke. Perlaki Somogy Lipót Márton (1748–1822)*, VHHK 24 (1997) 1: 10–16; SILL

FERENC, *Somogy püspök kánoni vizitációja Kőszegen, 1815*, I. rész: VHHK 25 (1998) 3: 53–57, II. rész: VHHK 25 (1998) 4: 36–43, III. rész: VHHK 26 (1999) 1: 74–79; SILL FERENC, *Somogy püspök kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1815. április 29-én*, 1. rész: VHHK 32 (2005) 4: 53–58, 2. rész: VHHK 33 (2006) 1: 43–38, 3. rész: VHHK 33 (2006) 2: 65–70.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 206–209.

TÓTH KRISZTINA

I.7.2. BŐLE ANDRÁS (1762–1843)

Szombathely, 1825. július 10. – 1843. június 4.

B. 1762. november 8-án született Szarvaskenden. Apja Bőle István kovács, anyja Herczegh Judit volt. Gimnáziumi tanulmányait 1774–1779 között végezte a kőszegi piaristáknál. Az 1779/1780-as tanévben Sopronban retorikát, majd 1780–1782-ig Győrött filozófiát tanult. 1782-től szombathelyi egyházmegyeszeminaristaként a pesti Központi Szeminárium növendékeként, majd Pozsonyban hallgatott teológiát. Püspöke 1786. november 1-én szentelte áldozópappá, majd 1787 őszén Szombathelyre, az újmisések mellé rendelte korrepetitornak, emellett a székeskáptalan karkápláni teendőit is ellátta. 1790-től 1810-ig a szemináriumban dogmatikát tanított. Ezekben az években egyházi hivatalai mellett több vármegyei törvényszék ülnöke volt és fokozatosan haladt előre az egyházi ranglétrán. 1791 nyarán teológiai továbbképzésen vett részt Bécsben, majd szentszéki ülnök lett. 1793-ban szemináriumi állása megtartásával Kemeneshőgyész plébánosa lett, de hamarosan lemondott e plébániajavadalomról. 1796-ban Szombathely plébánosa, 1804-ben a vasvár-szombathelyi székeskáptalan tiszteletbeli kanonokja, majd 1810-ben valóságos kanonokja lett. Ugyanabban az évben a király pápoci préposttá, Somogy püspök a szeminárium rektorává nevezte ki. Az uralkodótól 1811-ben örkanonoki és őrségi főesperesi kinevezést nyert, 1814-ben megkapta a Duna-szigeti Szent Jakab-apátság címét. Somogy püspök 1815. január 29-én benedikálta. Jelentősebb egyházi megbízatást 1820-ban kapott, ekkor a püspökség általános helynöke, majd a következő évben a vasvár-szombathelyi székeskáptalan nagyprépostja lett. Somogy

püspök halála után a székeskáptalan káptalani helynöknek választotta. E minőségében részt vett 1822-ben a pozsonyi nemzeti zsinaton, ahol tisztázta a szombathelyi papságot az erkölceit ért vádak alól. Emellett eredményesen fellebbezett az uralkodónál Vas vármegye határozata ellen, amelyben kimondták, hogy a következő tisztújítás alkalmával az alsópapságból csak a plébánosoknak lehet szavazati joguk, a többieknek nem.

Az uralkodó B-t 1824. november 5-én szombathelyi püspökké nevezte ki. A szentszéki megerősítésre 1825. március 18-án, illetve a március 21-i konzisztóriumon került sor. Rudnay primás szentelte püspökké 1825. június 25-én. Ünnepélyes beiktatására július 10-én került sor. B. több felterjesztésben kérte az uralkodótól, hogy megtarthassa a pápoci préposti méltóságot és javadalmat, hogy a székesegyház fenntartását és szükségleteit fedezni tudja, ám törekvése nem járt sikerrel. 1829-ben megkezdte kánoni látogatásait, amelyek 1841-ig elhúzódtak.

B. felkarolta a magyar nyelv ügyét. 1827-ben felszólította a nemzetiségű lakta vidékek plébánosait, hogy hassanak oda, hogy az iskolákban a gyermekek jól megtanulják a magyar nyelvet és ahol lehetséges, a vallási gyakorlatokat magyar nyelven végezzék. 1828-ban, amikor Zala vármegye részéről felmerült Muraköznek a zágrábi püspökségtől a szombathelyi egyházmegyéhez történő csatolása és a Helytartótanács a véleményét kérte az ügyben, a javaslattal való egyetértése kifejezése mellett egyik indokként S. azt hozta fel, hogy ezáltal e területen jobban elterjedhetne a magyar nyelv és kultúra. Az átcsatolás terve végül nem valósult meg.

1836-ban, amikor az országgyűlés kimondta, hogy ott, ahol a papok magyarul prédikálnak, az anyakönyveket is magyarul vezessék, B. ennél tovább ment: az egységes nyilvántartás miatt november 25-i körlevelében elrendelte, hogy az anyakönyveket függetlenül a prédikálás nyelvétől mindenütt magyarul vezessék. 1841-ben a Helytartótanács kérdésére adott válaszában kifejtette, hogy a szombathelyi püspöki szemináriumban az összes teológiai tárgy magyarul tanítható. Szorgalmazta a magyar jog tanítását is a szemináriumokban. Javasolta, hogy minden egyházmegye küldjön egy-két teológiai tanulmányait már befejezett tehetséges papot a pesti egyetemre hazai jogot tanulni, hogy hazatérve a szemináriumokban alkalmazhassák az ott elsajátított tudást.

Az 1839/1840. évi országgyűlésen a házassági törvények körüli heves vitában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vegyes házasságok esetében, ha a protestáns fél nem ad reverzálist a gyermekek katolikus neveléséről,

akkor a katolikus papok csak passzív asszisztenciával vehetik tudomásul a házasságot. 1840. november 7-ei körlevelében a püspöki kar vegyes házasságokra vonatkozó rendeletének betartására kérte papjait, viszont arra is felhívta a figyelmüket, hogy az ellentéteket igyekezzenek szeretettel, békeséggel áthidalni. Ugyanakkor az uralkodóhoz fellebbezett Vas és Zala vármegye azon határozatai ellen, amelyek elmarasztalták az e vármegyék területén működő olyan papokat, akik a közreműködésnek e minimális formáját gyakorolták.

B. közel húszéves püspöki működése során alig járult hozzá az egyházi infrastruktúrához. A székesegyház délre fekvő ajtaja elé tornácot építtetett, Szarvaskenden és Nován új iskolát állíttatott fel, melyek fenntartására alapítványt is tett. Hozzájárult a büki iskola építési költségeihez, a koltai templom építéséhez, továbbá helyreállította a zalaegerszegi, valamint a zanati templomot. Emellett több püspökségi gazdasági épületet állíttatott fel.

1841-ben szélütés érte, amelyből már nem gyógyult fel. 1842-ben általános helynököt nevezett ki Várady József nagyprépost személyében. 1843. június 4-én hajnalban halt meg, június 15-én helyezték örök nyugalomra a szombathelyi székesegyház kriptájában.

• *Művei: A nemes magyar felkelő s a táborbul vissza tért megyebéli vitéz sereghez intézett örvendező s bálaadó köszöntése [...]*, Szombathely 1810; *Idvezlő beszédek, mellyekkel Fő Méltóságú Hertzeg Batthányi Fülöp Úr Németb-Újvárnak örökös ura [...]*, Szombathely városában 1827-dik esztendei szent Mibály havának 30-kán ünnepelt bé-vezettetése, és a Fő Ispányi bivatalnak valóságos által vétele alkalmatosságával irtt 1827. estendei Mindszent hava 1-ső napján tartatott fentebb címzett Vármegye közönséges gyűlésben tiszteltetett, Szombathely 1827, 1–2, 5–6, 13–16. • *Műveinek jegyzéke*: GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, I, 343–346. • *Források*: SzEL III. 1. d. Bőle András iratai; SzEL Püspöki körlevelek (1824–1843); *Wiener Zeitung* 21. II. 1863. • *Irodalom*: GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, I, 343–400; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II (*passim*); GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, III, 50–51; HC VII, 328; *Schem. Sabarien*. 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823; SILL FERENC, *Bőle András püspök kánoni vizitációja*, I. rész: VHHK 20 (1993) 1: 39–43, II. rész: VHHK 20 (1993) 2: 40–47; III. rész: VHHK 21 (1994) 1: 61–71; SILL F., *Bőle András kánoni vizitációja a szentgotthárdi plébánián 1829-ben*, VHHK 23 (1996) 1: 53–57; SILL F., *Bőle András püspök kánoni vizitációja Kőszegen, 1840*, II. rész: VHHK 26 (1999) 3: 58–65, III. rész: VHHK 26 (1999) 4: 71–78.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 209–211.

TÓTH KRISZTINA

I.7.3. BALASSA GÁBOR (1783–1851)

Szombathely, 1844. október 13. – 1851. augusztus 11.

1783. március 22-én született a Veszprém vármegyei Mencshelyen, ötgyermekes család legfiatalabb fiúgyermekéeként. Édesapja Balassa Mihály, jó módú nemes, édesanyja Sziesz Katalin volt. A gimnáziumot Veszprémben végezte, majd 1799-ben felvételt nyert az ottani szemináriumba. Ugyanabban az évben Pozsonyban, majd 1801-től a nagyszombati szemináriumban hallgatott teológiát, tanulmányait 1805-ben fejezte be. Ekkor a veszprémi szemináriumban tanulmányi felügyelő lett, majd 1806. április 30-án szentelték pappá. Ezt követően 1807-ben Zsolnay Dávid káptalani helynök, későbbi veszprémi főpásztor titkára lett. Egyházi pályafutása újabb állomásaként irodaigazgató, 1831-től pedig sümegi plébános és kerületi esperes lett. 1832. február 17-én Ferenc király veszprémi kanonokká nevezte ki. Közben októbertől zalai főesperes. Kanonokként ő képviselte a káptalant az 1832–1836. évi országgyűlésen. 1835-ben csanádi prépost lett. 1836-ban Kopácsy püspök általános helynökévé nevezte ki és megbízta a *Davidicum* árvaház főgondnokságával. 1837-ben a hántai Szent Mihály prépostság prépostja, valamint a Királyi Tábla prelátusa, 1838-ban székesegyházi főesperes, valamint a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa és egyházügyi előadója lett. 1838-ban az uralkodó az ansariai választott püspöki címet, majd 1839-ben a kapornaki címzetes apátságot adományozta neki. 1843-ban a veszprémi káptalan éneklőkanonokja lett.

Ferdinánd király 1844. március 28-án szombathelyi püspökké nevezte ki, amelyet a pápa június 17-én erősített meg. 1844. október 6-án szentelte püspökké Pozsonyban, az orsolyiták templomában Kopácsy József esztergomi érsek. Ünnepeles beiktatása október 13-án volt Szombathelyen. Püspöki működésének – melyet hamarosan beárnyékolnak a forradalmi események – első lépései szociális jellegűek voltak. 1846-ban, amikor Darázs Albert egy elmeorvosintézet felállítását indítványozta, B. körlevelében papjait is felszólította a pénzgyűjtésre. 1847-ben az országban a rossz termés és az elemi csapások okozta károk enyhítésére István nádornak és a Helytartótanácsnak is 200–200 forintot küldött. B. 1848 elején a forradalmi kormány mellé állt. 1848 májusában elrendelte papjainak, hogy magyarázzák meg a híveknek az új törvényeket. Június 1-én Pesten az iskolaügy és az al-

sópapság jobb ellátását célzó tanácskozáson vett részt. A pesti tanácskozás eredménye a nemzeti zsinat tervének felvetése lett, amelyet a püspöki kar is felkarolt, és amelyet szükségszerűen egyházmegyei zsinatoknak kellett megelőzni. Így B. utasítást adott, hogy esperesi kerületenként mindenütt tárgyalják meg a szeptemberre, Esztergomba tervezett nemzeti zsinat pontjait. Ez meg is történt, de végül sem a szeptember elejére tervezett egyházmegyei zsinatra, sem a nemzeti zsinatra nem került sor.

A kormányzatnak az egyházi igazgatás újjászervezésére irányuló tevékenysége a szombathelyi püspökséget is érintette: a honvédelmi bizottság a korábbi tervekhez hasonlóan Muraközt a zágrábi egyházmegyétől elszakította és a szombathelyi egyházmegyéhez csatolta. Hám János esztergomi érsek 1848. október 22-én értesítette erről B-t, és azt ajánlotta neki, hogy az ügy szentszéki elrendeződéséig kérjen Haulik zágrábi püspöktől joghatóságot e területre. Hauliktól azonban – nem utolsó sorban politikai okból – több alkalommal is elutasító választ kapott. A zágrábi püspök a magyar kormányval szemben a császárhű Jellachich József horvát bánt támogatta. A helyzet fokozódó kiéleződése miatt B. is elfordult a kormánytól. A papi pályára készülők közül azokat, akik részt vettek a harcokban, nem vette fel a szemináriumba, kispapjainak pedig megtiltotta, hogy politikáról beszéljenek. Ugyanakkor a szabadságharc leverése után szót emelt az abban részt vevő papok megbüntetésé ellen. 1849. december 24-ei körlevelében papjait gyűjtésre szólította fel egy harcképtelenné vált magyar katonák részére felállítandó intézet céljára. B. nyilvános működésének utolsó intézkedései spirituális és pasztorális vonatkozásúak voltak. Válaszolva IX. Piusnak a világ püspökeihez írt körlevelére, pártolta a Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása dogmájának kihirdetését. Körleveleiben többször buzdította papjait az iskolák, valamint a katolikus könyv- és sajtóügy felkarolására. 1849 végén pedig minden plébániának megengedte, hogy a templompénztár terhére előfizessen a *Katholikus Néplapra*, ezzel elősegítve a lap terjedését.

1850. március 28-án szélütés érte, amelyből több gyógyfürdő felkeresése ellenére sem gyógyult fel. 1851 júliusában még vendégül látta püspöki székhelyén Michele Viale-Prelà nunciust annak második, magyar részről ünnepélyesen megrendezett, Magyarországon keresztül vezető útján. Augusztus elején azonban ismét szélütés érte, majd 1851. augusztus 11-én Szombathelyen elhunyt. Augusztus 16-án, a szombathelyi székesegyház kriptájába temették el. Novemberben a kormány rendelkezésére B. hagyatékát elárverezték.

Ennek során több mint „ezer akó régi magyar asztali bor”, drágakővel díszített mellkeresztek és gyűrűk, ezüstkészlet, püspöki lovak és kocsik, olajfestmények, asztalnemű és porcelán került elő.

• *Művei: Fő tisztelendő Balassa Gábor Kanonok által a Megye szélén Bársonyos Helység batáránál mondott Idvezlés. Veszprém vármegye kettős örömnappja... Zichy István urnak... Fő ispányi Székébe 1832-ik eszt. oct. 4-én... lett beiktatása alkalmával, Veszprém 1832; Literae Pastorales quas Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Gabriel Balassa [...] ad saecularem regularemque Dioecesis suae Clerum dedit die II. februarii, ut festo Purificationis B. M. V. Anno 1851, Szombathely 1851.* • *Műveinek jegyzéke: GÉFIN, A szombathelyi egyházmegye, II, 7–9.* • *Források: SzEL Püspöki körlevelek (1844–1851); Wiener Zeitung 12. II. 1851.* • *Irodalom: GÉFIN, A 150 éves, 16–27; GÉFIN, A szombathelyi egyházmegye, II, 7–28 (passim); HC VII, 328; MARIJE KOZAR MUKIČ, Žel(je) v leti 1848. Več slovenski knig i molitev, Slovenski koledar 1998, 70–72; SARNYAI CSABA MÁTÉ, Források a Muraköz zágrábi egyházmegyéjétől való elcsatolásának történetéhez (1848), Levéltári Közlemények 79 (2008) 279–299; SARNYAI CSABA MÁTÉ, Politikai és/vagy egyházkormányzati konfliktus? Megjegyzések a Muraköz zágrábi egyházmegyéjétől való elcsatolásának 1848-as történetéhez, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 20 (2008) 1–2, 131–143; Schem. Wesprimien. 1818–1843; SZÖGI, A nagyszombati... 1802–1850.*

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 211–212.

TÓTH KRISZTINA

I.7.4. SZENCZY FERENC (1800–1869)

Szombathely, 1853. július 3. – 1869. február 19.

1800. szeptember 17-én született Szenczy Ferenc és Vadász Erzsébet fiaként iparos családba. Az elemi iskolát, a gimnáziumot és a líceumot születési helyén, Szombathelyen végezte. 1817-ben felvételt nyert az ottani szemináriumba, ahonnan Somogy Lipót püspök a pesti Központi Szemináriumba küldte. Pesten elvégezte a filozófiai alapképzést, 1821-ben bölcsészettudományi doktorátust szerzett, majd teológiai tanulmányokat folytatott. Ezt követően püspöke a szombathelyi szemináriumban tanulmányi felügyelővé nevezte ki. 1823. október 14-én szentelte pappá Zágrábban rakitoveczi Verhovác Miksa zágrábi püspök, mivel a szombathelyi püspökség ekkor Somogy püspök 1822. évi halála óta üresedésben volt.

1823–1839 között a szombathelyi szemináriumban a dogmatika és a teológiai polémia tanára volt, majd 1850-ig ugyanitt az erkölcs- és a lelkipásztorkodástan, a retorika, a neveléstan és a kateketika tanítását látta el. Emellett a sematizmusok szerint 1839-ben házasságvédő, 1841-ben zsinati vizsgáló, 1844-ben a Vas vármegyei tábla ülnöke, 1845-ben szentszéki ülnök. Ezekben az években rendszeresen írt a *Religio és Nevelés* c. folyóiratba, főleg apologetikus jellegű cikkeket, legtöbbször a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* megjelent cikkekre válaszolva. *Szombathelyi Levelek* c. cikksorozatában Haubner Máténak, a dunántúli evangélikus egyházkerület későbbi szuperintendensének az utóbbi lap hasábjain megjelent, hitbeli kérdéseket érintő írásaira válaszolt. Emellett számos emlékbeszéde és prédikációja jelent meg. 1845-ben Ferdinánd király a vasvár-szombathelyi káptalanban tiszteletbeli kanonokká, 1850-ben tényleges kanonokká nevezte ki, ekkor egyúttal alsólendvai (Lendava SLO) főesperes is lett. Ugyanebben az évben Balassa püspök – akinek a nekrológok szerint tanácsadója volt – a szeminárium rektorává nevezte ki. Emellett elnyerte a Boldogságos Szűzről nevezett királyhegyi (*de loco Regali*) apáti címet. 1852-ben, előrelépve a kanonoki ranglétrán, pápoci prépost és zalaegerszegi főesperes lett.

Balassa püspök 1850-ben bekövetkezett halála után a megüresedett helyre 11 püspök és a helytartóság megkérdezésével 39 pap került a jelöltek listájára. Sz-t a nagyváradi és a szepesi főpásztor, az egri és a kalocsai érsek és mindenekelőtt Karner győri püspök javasolta. A kultuszminiszter a többi esélyesebb jelöltet bátorság, erős jellem vagy német nyelvi ismeretek hiányára hivatkozva kizárta. A kabinetelőterjesztés szerint Sz. mellett szólt az egyházmegye alapos ismerete, „kifogástalan életvitele”, valamint „a trón iránti hűsége és engedelmessége”. Ferenc József király 1852. szeptember 4-én nevezte ki az akkor 52 éves Sz-t szombathelyi püspökké, amit a pápa 1853. március 10-én erősített meg. Sz-t a győri székesegyházban szentelték püspökké 1853. június 29-én. Ünnepélyes beiktatása 1853. július 3-án zajlott Szombathelyen. Kérésére elmaradt a város hasonló alkalmakkor szokásos kivilágítása, helyette a polgárság szerenáddal és fáklyás felvonulással ünnepelte.

Egyházkormányzásának első intézkedései közé tartozott a püspökség vagyongazdálkodásának újrászabályozása és a klérus formálása IX. Pius korának spirituális eszméi mentén. Miután egyházmegyéjében ünnepélyes keretek közt kihirdette a Boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásának 1854-ben ki-

nyilvánított dogmáját, ugyanitt meghonosította a IX. Pius pápa által alapított *Corona Aurea* papi egyesületet, valamint elhelyezte a székesegyház Szent Márton oltárán a Scitovszky római látogatásáról hozott és az egyházmegyének ajándékozott Szent Diodor ereklyét. A papság életének irányításában a Szily püspök († 1799) által kiadott *Instructiót* vette alapul, amelyet a megváltozott körülményekhez igazodva átdolgozott és 1855-ben második, bővített kiadásban jelentetett meg. 1857-ben saját költségén kinyomtatatta Neumayer Ferenc jezsuita két művét, valamint 1858-ban Szalézi Szent Ferenc magyarra fordított *Philothéáját*. Segítette a Káldy György-féle bibliafordítás átdolgozását, 1863-ban pedig 300 forinttal támogatta a *Római Káté* lefordítását.

Sz. törekedett arra, hogy a papság spirituális formálása mellett a beteg és idős papság anyagi helyzetét is javítsa. A szűkölködő idős papok segélyezésének ötlete a szombathelyi esperes plébánostól, Boros Károlytól indult ki 1853-ban, amelynek nyomán Sz. létrehozta a rászoruló papok alapját *Fundus Cleri Dioecesis Sabariensis* néven. 1857-ben körlevélben fejtette ki az alap feladatait, körvonalazta az alap működését, megemlítve, hogy a püspök és a káptalan anyagilag is hozzájárul, és arra kérte a papságot, hogy a koronákon vitassák meg, hogy mindenki hozzá akar-e járulni, mennyivel, miként történjen a kivetés, a szétosztás, illetve a kifizetés. Az alap végleges megszervezésére, a kezelés és felhasználás mikéntjének meghatározására 1862. április 29-ére hívott össze egyházmegyei értekezletet. Ebben az évben került sor az alaptól az első segélyezésre. Püspöksége idején jelentősen megnőtt a női kongregációk száma az egyházmegyében: Pinkafőre (Pinkafeld A) és Sárvarra érkeztek az Irgalmas Nővérek, Kőszegen az Azula család ajándékozása révén létrejött a domonkos nővérek perjelsége. Utóbbiak számára Sz. egy alapítvány által lehetővé tette, hogy halála után Vasváron telepedhessenek le. Sz. az 1860-as évektől kezdve kiemelt figyelmet szentelt a felekezeti érdekeket támogató, egyre jelentősebb papi és laikus egyesületeknek. 1861-ben az ő buzdítására alakult meg a papi utánpótlás számára a Szent Ágoston Egyesület a szemináriumban, amelynek irodalmi tevékenységét évente odaítélt díjjal támogatta. Ugyanabban az évben megalapította a Szent László Társulat egyházmegyei tagozatát. Körleveleiben többször intett a liberális sajtó okozta veszélyekre és a katolikus sajtótermékek támogatására és terjesztésére buzdított. Ennek megfelelően támogatta az első magyar katolikus kiadót, a Szent István Társulatot, végrendeletében mindkét

társulatra 500–500 forintot hagyott. 1864-ben az állam által kezelt országos katolikus elemi iskolai alap támogatására hívta fel a figyelmet. Sz. fontos munkatársa és tanácsadója volt Stegmüller Károly (1822–1906), a bécsi *Augustineum* (*Frintaneum*) egykori hallgatója, aki 1851-től a szeminárium dogmatika professzora, majd emellett spirituálisa, később szombathelyi kanonok lett.

Sz. országos jelentősége viszonylag csekély volt. 1855. június 5–19. között jelen volt Bécsben a konkordátum megkötését előkészítő főpapi megbeszélésen, illetve 1856 során szintén a császárvárosban részt vett egy püspöki értekezleten, amelyen a magyar egyház ősi jogainak és érdekeinek megóvása mellett szólalt fel, ezzel ellenezve a konkordátum magyarországi alkalmazását.

Ennek megfelelően nyilatkozott 1867 októberében, egy a kiegyezés idején rendezett püspöki konferencián is. Sz., váci kollégájához hasonlóan részt vett 1857-ben a prímás által vezetett, Pozsonyból induló nagy jubileumi mariazelli zárandoklaton. 1858-ban részt vett az esztergomi tartományi zsinaton, ahol bizottsági elnök volt. A Monarchia kolostori vizitációinak keretében, Scitovszky János hercegprímás megbízásából ő végezte a szombathelyi premontrei kanonokok, a szombathelyi és németújvári ferencesek apostoli vizitálását. A *Neueste Nachrichten* számol be róla, hogy vallási türelmének különleges jelét adta, amikor 1862-ben az izraelita hitközség elhunyt rabbi-jáért, Königsberger Edéért gyázmisét mondatott. 1866-ban papjai hazafias kötelességének tekintette, hogy imádkozzanak Ausztria győzelméért a poroszok elleni háborúban és támogassák önkéntesek toborzását.

Hosszas betegeskedés után, 1869. február 19-én, 63 évesen hunyt el Szombathelyen. Február 23-án, a székesegyház sírboltjában helyezték örök nyugalomra. A temetési szertartást Zalka János győri püspök végezte.

• *Művei: Egyházi beszéd, melyet Szent-Mártonban a Szt. Domonkos rend ottani bebozatatásának két századik évfordultán, 1838. április hó 15-én mondott [...], Szombathely 1838; Észrevételek Gróf Zay Károly általános nézeteire, Buda 1841; Szent István első és apostoli magyar királynak az evangéliumi szabadság meggyökereztetésében szerzett érdemei [...], Bécs 1844; Üdvözlő beszéd Méltóságos gróf Festetics György, Vasmegye főispáni helyetteséhez [...], Szombathely 1860.* • *Műveinek jegyzéke: GÉFIN, A szombathelyi egyházmegye, II, 29–30.* • *Források: SzEL III. 1. f. Szenczy Ferenc iratai; SzEL Püspöki körlevelek (1824–1843, 1853–1869); ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; Die Presse 13. II. 1850; Wiener Kirchenzeitung*

26. 7. 1853; *Zeitung für Landwirthbe* 16. II. 1859. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Konkordat*; GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 29–64 (*passim*); GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, III, 402; HC VIII, 249, 489; LUKÁCS, *Vatican*; *Schem. Sabarien.* 1818–1850; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43; ZAKAR PÉTER, *Katolikus püspökök kinevezésének minisztertanácsi háttere Magyarországon, Erdélyben, a Temesi Bánságban és a Szerb Vajdaságban II.* (1851–1852), *Aetas* 31 (2016) 1: 154–172.

• KLIBER, *Bischofslexikon*, 212–215.

TÓTH KRISZTINA

I.7.5. SZABÓ IMRE (1814–1881)

Szombathely, 1869. december 14. – 1881. február 28.

Sz. 1814. október 10-én született a Veszprém vármegyei Békás mezővárosban, hatgyermekes család második gyermekeként. Anyja Jankó Anna, apja Szabó János elszegényedett kisnemes, az Esterházy, majd a Békássy család tulajdonában lévő békási uradalom gazdatisztje. Apja fiatalon, mindössze 35 évesen hunyt el 1823-ban. Sz. az elemi iskolát Békássy Ferenc földesúr támogatásával Mezőlakon, a gimnázium alsó osztályait a pápai bencéseknél, felső osztályait a győri bencéseknél végezte. 1831-ben Kopácsy József püspök felvette a veszprémi szemináriumba, ahonnan egy év múlva a pesti Központi Szemináriumba küldte. Itt a pesti egyetemen folytatott teológiai tanulmányokat. Társai közül kitűnt szónoki tehetségével és német nyelvtudásával. A növendékpapság 1831-ben alakult magyar egyházirodalmi iskolájában (*Gymnasium Hungaricum*) – amelyben különféle tisztségeket töltött be – az egyházatyák műveiből készült fordításait is felolvasta. Tanulmányait 1836 júniusában fejezte be (teológiai doktorátus megszerzése nélkül; teológiai tiszteletbeli doktorátust 1873-ban szerzett). A kánoni életkor alóli felmentéssel, 1837. április 27-én szentelte pappá Kopácsy püspök Veszprémben.

Első lelkipásztori állomáshelye a Somogy vármegyei Karád volt, ahol egy évig segédlelkészi feladatokat látott el. Emellett tevékenyen részt vett az irodalmi életben, a *Magyar Szion* melléklapjába, az *Anasztasia*-ba írt verse-

ket, később a *Religio és Nevelés*be is publikált. Magasabb egyházi pályafutása 1838-ban kezdődött, amikor püspöke kinevezte a veszprémi papnevelő intézet tanulmányi felügyelőjévé és helyettes tanárává, 1842-ben pedig aligazgató lett. Meglepő módon ugyanabban az évben megjelent az *Émilie de Varmon*t c. regényből készült fordítása (németből, *Emilia vagy az elvált házasság* címmel). Jean-Baptiste Louvet de Couvray († 1797) regényíró, későbbi francia forradalmár e második, 1791-ben megjelent művében főleg a válás témájával foglalkozik. Sz. célja az előszó szerint elsősorban az volt, hogy szeretetben, de teljes tisztaságában felmutassa a katolikus vallás hitigazságait a többi vallás képviselőinek. 1845-től 1847-ig csicsói (Čičov SK) plébános. Közben 1844-től Zala vármegyei táblabíró, majd 1846-tól a balatonfüredi esperesi kerület jegyzője.

1847-ben a pesti tudományegyetem hitszónoka, a bölcsészettudományi kar tanára és szentszéki ülnök lett. Emellett tevékenyen részt vett a Szent István Társulat elődje, a *Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat* – Magyarország első katolikus kiadója – munkájában. Zalka későbbi győri püspökkel együtt ő volt az első szerkesztője a társulat lapjának, a *Katholikus Néplap*nak. 1848-ban a forradalom mellé állt, *Tanácsadó a falusi nép számára* c. művében és több folyóiratban annak támogatására buzdított. A szabadságharc leverése után távoznia kellett a fővárosból. Ranolder veszprémi püspök csak nehézségek árán tudta 1850-ben a Veszprém vármegyei Iszkázon (Felső-Iszkáz) elhelyezni, ahol 1855-től plébános lett. Irodalmi munkásságát vidéken is folytatta, egyházi beszédei külön kötetekben jelentek meg. 1857-ben a devecseri kerület esperesévé nevezték ki. Az 1860-as években bekapcsolódott a politikába: 1861-ben, 1865-ben, 1867-ben és 1869-ben kormánypárti programmal a pápai választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. A kiegyezés után, 1867-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban osztálytanácsos lett. Egyes sajtóhírek neki tulajdonították az akkor igen vitatott népiszkolai törvény tervezetét, amely azonban elsősorban a hamarosan nagyváradi püspökké előlépő Lipovniczky István nevéhez fűződik. Ugyanebben az évben elnyerte a belakúti apáti címet. 1869-ben a veszprémi káptalan kano-nokja és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának tiszteletbeli tagja lett.

Az 1869 februárjában elhunyt szombathelyi ordinárius utódjának a kormány – főképp az I. Vatikáni Zsinat körüli egyre hevesebb vitákra való tekintettel – politikai szempontból megbízható jelöltet keresett, és Sz-t ilyen-

nek tartotta. Eötvös kultuszminiszter Sz-t kiváló papként és mindenekelőtt „hazafiként” jellemezte a királynak, aki „egyforma buzgósággal” fogja védeni „az egyház jogait, az ország érdekeit és a kormány szándékait”. Simor prímás, akit nyilvánvalóan csak Sz-ról kérdeztek meg, osztotta e véleményyt. Ferenc József király 1869. június 30-án nevezte ki Sz-t szombathelyi püspöknek. Miután főképp Zalka győri püspök meggyőzte a nunciust Sz. kvalitásairól, a Szentszék november 5-én megerősítette a kinevezést. Simor hercegrímás november 21-én Esztergomban szentelte püspökké Sz-t. Ünnepestes beiktatása december 14-én volt. Ezzel belépett az I. Vatikáni Zsinatra hivatalosak körébe. 1870 májusában, a húsvéti ünnepek után érkezett meg Rómába. A zsinaton mindvégig a magyar püspöki kar többségével együtt szavazott, egyébként azonban nem lépett fel. A püspökök közül hatodikként vetette alá magát a népszerűtlen zsinati határozatoknak, egy a pápának 1871 júniusában megfogalmazott, igen meggyőző írásában, ugyanakkor az uralkodó jóváhagyásának hiányára hivatkozva megtagadta a dogmák ünnepestes kihirdetését.

Sz. egyházkormányzásának egyik első intézkedése volt 1870-ben a székesegyház tornyainak helyreállítása. Ugyanabban az évben belépett a Szombathelyi Emberszerető Egyletbe. Eddigi törekvéseit folytatva, püspökként is különös gondot fordított a katolikus tanügyre, a katolikus sajtó (mindenekelőtt a *Katholikus Hetilap* és a Szent István Társulat) és a magyar nyelv pártolására. 1871-ben Szombathelyen Kirchmayer Károly tervei alapján megépíttette a püspöki elemi iskolát. Nagy figyelmet szentelt a papi utánpótlásnak, gyakran tartózkodott a szemináriumban. Fontosnak tartotta a papnövendékek retorikai képzését. Kortárs feljegyzések emellett laza spirituális vezetésről és viszonylag bőséges ellátásról adnak hírt. Sz. azon ordináriusok közé tartozott, akik fontosnak tartották, hogy a lelkipásztorok ismerjék a hívek anyanyelvét. Ő maga alapszinten tudott horvátul és vendül. Ettől függetlenül körleveleiben többször felhívta a figyelmet a magyar tanítási nyelvre vonatkozó 1868. évi 38. tc. rendelkezéseinek betartására és igyekezett megoldást találni a tanerőhiányra. 1876-ban elrendelte a magyar nyelv kötelező tanítását a nem magyar tanítási nyelvű egyházi iskolákban. Ennek indoklásában tisztázza, hogy e rendeletének nem célja a nem magyar ajkú hívei saját nyelvét elnyomni, hanem a tanulók képessé tétele honpolgári kötelességeik teljesítésére és közszolgálati pálya későbbi betöltésére. Ahol erre alkalmas tanerő nincs, ott papjai kötelességévé tette a

magyar nyelv oktatását. A püspöki kar megbízta publikációinak stilisztikai és nyelvi átdolgozásával és véglegesítésével. Sz. püspök benyújtotta egy katolikus tanító egyesület alapszabály tervezetét engedélyeztetésre a belügy-minisztériumba, de az egyesület megszervezésére már nem maradt ideje, azt az utódja kivitelezte. A kőszegi domonkos nővérek 1873-ban azzal fordultak hozzá, hogy szeretnének tanítónőképezdét felállítani: a püspök támogatta a kérésüket és elindította a folyamatot.

Az 1860-as évek végén, az 1870-es évek elején ismét felmerült a Zala vármegye részét képező, a zágrábi érsek fennhatósága alá tartozó Muraköznek a szombathelyi püspök *jurisdictiója* alá rendelése. A vármegye Muraköz Bizottságot állított fel, amely az uralkodóhoz fordult beadványaival, míg Sz. püspök 1873-ban kikérte káptalanja véleményét. Utóbbi arra figyelmeztette, hogy ezzel az amúgy is szűken dotált egyházmegye kiadásai megnövekednének. A püspök hallgatva a káptalanra, Muraköz szombathelyi egyházmegyéhez csatolását feltételekhez kötötte, szerette volna, ha a vasvár-szombathelyi székeskáptalan stallumainak számát hárommal növelik, a szemináriumi férőhelyek számát pedig nyolccal. Továbbá szükségesnek tartotta egypár zágrábi pénzalap, alapítvány kezelésének átvételét is és a muraközi gyermekek továbbtanulásának támogatására a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól kellő számú ösztöndíjat kért. I. Ferenc József 1875-ben kimondta Muraköznek a szombathelyi egyházmegyéhez történő csatolását és a Szentszékkal a tárgyalások megkezdésének szükségességét, végül azonban nem realizálódott az elképzelés a zágrábi érsek ellenállása miatt.

Hivatali kötelességei mellett Sz. a régészet és a természettudományok iránt is érdeklődést mutatott: haláláig a Vasvármegyei Régészeti Egylet elnöki tisztségét is betöltötte. Tevékenységéért számos állami kitüntetést és elismerést kapott (például 1873-ban a pesti tudományegyetem tiszteletbeli doktora lett). Egyes tevékenységeivel felkeltette a liberális sajtó figyelmét, például 1871-ben, amikor jelentős összeggel támogatta a helyi színtársulatot vagy 1880-ban, amikor ő elnökölt a magyar természettudósok és orvosok Szombathelyen megrendezett XXI. gyűlésén, amelyet „szabadelvű”-ként ünnepelt beszédével nyitott meg. Hasonló sajtóvisszhangja volt, amikor augusztus 30-án több kanonokkal együtt jelen volt az újonnan felépített szombathelyi zsinagóga avatási ünnepségén.

1873-ban súlyos betegséggel küzdött, amelyből a következő évben épült fel. Gyengélkedése miatt 1881. február 3-án a püspöki helynőkre, Kopsz Já-

nos címzetes püspökre hagyta a hivatali ügyek intézését. Február 28-án, 66 évesen halt meg tuberkulózis következtében. Március 3-án helyezték örök nyugalomra a székesegyház kriptájában. A visszaemlékezések szerint hagyományosan jótékony püspök volt, rokonsága is nagyobb juttatásokban részesült. Igen vendégszerető, társaságkedvelő és dalos kedvű volt, és nagyobb társaságban – főpásztorhoz szokatlan módon – az asztalnál „cigányzenét” is húzatott. Mindvégig megtartotta jellegzetes írói stílusát, utolsó munkája a *postumus* megjelent „Jézus élete és tanításai” c. ifjúsági műve.

• *Művei:* Egyházi Gyászbeszéd, melyet Tekintetes Deák Antal Urunk, több nemes megyék táblbírájának hamvai fölött [...] mondott, Zalaegerszeg 1842; *Az egyház hivatala új alkotmányunk irányában*, Pest 1848; *Ein guter Rath ist Goldes werth! Kurze Beleuchtung einiger Tagesfragen für das Landvolk, die auch dem Stadtvolke nicht schaden können*, Pest 1848; *Tanácsadó a falusi nép számára*, Pest 1848; *A zsöllér leány*, Pest 1850, Szeged 1880; *Elveszett fiú*, Pest 1851; Egyházi beszéd, melyet a Szent-László-Társulat megalakulásakor tartott ünnepélyes *Veni Sancte* alkalmával Pesten az egyetemi templomban mondott, Pest 1861; Egyházi beszéd, melyet Szent István király évfordulati ünnepén Bécsben a T. Kapuczinus Atyák Templomában 1866 Kisasszony hava 26-án tartott, Bécs 1866; *Népnevelési egyletekről*, Esztergom 1868; *Emlékbeszéd Biticz Lajos felett*, Értékezősek a nyelv- és szép tudományok köréből 3 (1872) 1–9. • *Műveinek jegyzéke:* GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 65–69. • *Források:* SzEL III. 1. Szabó Imre iratai; SzEL Püspöki körlevelek (1869–1881); ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Neues Fremden-Blatt* 27. 9. 1871, 10. 10. 1873; *Das Vaterland* 14. 10. 1876; *Die Presse* 7. 10. 1873, 27. 8. és 3. 9. 1880; *Neue Freie Presse* 28. 2. 1881. • *Irodalom:* ADRIÁNYI, *Vaticanium*; FÜSSY T., *Szabó Imre, néhai szombathelyi püspök emlékezete. Lenyomat a „Tájékoztató” május-júniusi füzetéből*, Budapest 1881; GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 65–120 (*passim*); HC VIII, 489–490; PÁL F., *A szombathelyi püspök joghatóságának kérdései 1867 és 1914 között*, Vasi Szemle 69 (2015) 3: 335–342; PÁL F., *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914*, doktori disszertáció, Budapest 2017; PÁL F., *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914* (Géfin Gyula Kiskönyvtár 5), Gencsapáti 2018; RADICS DÉNES, *Das Leben des Bischofs von Steinamanger Emmerich Szabo (1814–1881)*, Diss.Theol., Wien 1935; *Schem. Wesprimien. 1831–1867*.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 215–219.

TÓTH KRISZTINA

I.7.6. HIDASY KORNÉL [HIDASSY] (1828–1900)

Szombathely, 1883. május 3. – 1900. október 11.

H. 1828. június 13-án született Komáromban. Apja Hidasy Ferenc, városi tisztviselő volt. Az elemi iskolát és a gimnázium alsó osztályait szülővárosában, utóbbit a bencéseknel végezte. 1843-ban felvételt nyert az esztergomi főegyházmegye kisszemináriumába, a pozsonyi *Emericanumba*, majd 1844-től az érseki líceumban végezte el a felső két osztályt. 1847–1851 között a pesti Központi Szeminárium növendékeként teológiát hallgatott. Tagja volt a pesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájának, amelyet tanulmányai befejeztével is pártfogolt. 1851. július 27-én szentelték pappá Esztergomban. Felszentelése után Scitovszky érsek Nyergesújfalura küldte káplánnak, majd a következő évben a nagyszombati Katolikus Érseki Főgimnázium tanára lett. Emellett 1853-tól a nagyszombati szeminárium tanulmányi prefektusa. 1856 augusztusában hat paptársa kíséretében római zarándokutat tett. 1860-ban a nagyszombati szeminárium és a konviktus spirituális, 1866-ban az érseki konviktus aligazgatója, majd 1871-ben igazgatója (rektora) és nagyszombati szentszéki ülnök lett. Az 1873/1874-es tanévtől a főgimnázium igazgatójává és az esztergomi főkáptalan tiszteletbeli kanonokjává nevezték ki. Trefort miniszter egy szemleútja alkalmával mintaszerű iskolaigazgatónak ismerte meg H-t, akit 1875-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosának hívott meg. 1876-ban H. az esztergomi káptalan mesterkanonokjává lépett elő. 1876-ban a Magyar Történelmi Társulat rendes tagjává választotta. Egyházi pályafutásának első csúcspontját érte el 1878-ban, amikor az uralkodó széplaki címzetes apáttá és tribunici választott püspökké nevezte ki.

A magyar kormány az 1881 óta üresedésben lévő szombathelyi püspöki székre 1882 májusában az onnan származó 64 éves kanonokot és kormánypárti képviselőt, Karl Königmayer javasolta az uralkodónak, aki-ről a primás is dicsérő szavakkal nyilatkozott. Mivel azonban komoly kétségek merültek fel Königmayer „személyes képzettségét” illetően, a király végül októberben „megengedte”, hogy az 55 éves H-t jelöljék, akit Trefort kultuszminiszter „különösen szorgalmas és lelkiismeretes hivatalnok”-ként és „példás életvitelű pap”-ként jellemzett. A megemlékezések szerint H. egészségi okból vissza akarta utasítani a püspöki méltosá-

got és csak a prímás ragaszkodása miatt fogadta el. Egészségi problémájára utalhat, hogy rendszeresen látogatta a Bad Ems-i és olykor a Bad Ischl-i gyógyfürdőt (például 1877, 1896), ami feltehetően hozzájárult ahhoz, hogy felsőbb körökben ismertségre tegyen szert. H. szombathelyi püspöki kinevezése 1882. október 8-án kelt, amit XIII. Leó pápa az 1883. március 15-i konzisztóriumon erősített meg. Püspökké szentelésére és beiktatására május 3-án került sor a szombathelyi székesegyházban. A fő felszentelő Simor hercegprímás, a társszentelők Dulánszky pécsi püspök és Németh csanádi segédpüspök voltak. Az ünnepségről készült egyik beszámoló szerint H. „középtermetű, magas homlokú, hosszúkás arcú, sápadt férfi, egészében kellemes, szeretetreméltó jelenség komoly vonásokkal”. A liberális sajtó később H. javára írta, hogy az ekkoriban, 1883 májusában zajló tisztaeszlári per alatt ő volt az egyetlen egyházfejedelem, aki szót emelt az antiszemita „vérvád” ellen. H. a kor világnézeti összetűzéseiben tanúsított határozott véleményével jelentős helyet foglalt el a médiában.

Püspökként egyik első intézkedése volt 1883-ban a szeminárium épületének bővítése, új kápolna és könyvtárterem építtetése. A kifestésükkel id. és ifj. Storno Ferencet bízta meg. Az elkészült kápolnát 1884. szeptember 7-én szentelte fel. H. ezzel kinyilvánította, hogy nagy jelentőséget tulajdonít a papok képzésének. Ugyanabban az évben közzétette Szily János püspök († 1799) papok számára készített instrukciójának harmadik kiadását, amelynek betartására körleveleiben többször felhívta a papság figyelmét. A szemináriumban minden félévben törvényolvasást tartott, amelyet magyarázattal egészített ki. 1885-ben felújította az 1850-es években alapított, időközben inaktívvá vált *Corona Aurea* papi egyesületet, amelybe újabb tagokat toborzott. 1886-tól kezdve a papság részére évente lelkigyakorlatot szervezett, amelyek többnyire augusztus végén a szemináriumban zajlottak és amelyeken általában maga is részt vett. A 12 évnél nem régebben felszentelt segédlelkészek 1886-tól kezdve minden évben kötelesek voltak egy dogmatikus beszédet kidolgozni és a püspöknek benyújtani. H. a legjobb munkák szerzői számára évente pénzjutalmat adott, a beszéd el nem készítését szankcionálta. Jelentős összeget gyűjtött össze egy apácázárda és egy apácák által vezetendő tanintézet felállítására, de a megalapítására már nem maradt ideje. A székesegyház épülete befejezésének évszázados jubileuma alkalmával a székeskáptalan anyagi hozzájárulásával renoválta a templom belsejét.

H. a papság megújítása mellett a világiaknak az egyház életébe történő bevonását tartotta szem előtt. A hívek körében a lelki élet elmélyítését, valamint a katolikus hit és erkölcs elveinek érvényesítését szolgálta a különböző vallásos és hitbuzgalmi egyesületek alakulásának és működésének szorgalmazása. 1887-ben az utóbbiak vezetésénél és szervezésénél előfordulható kérdésekben, a szükséges okmányok és felhatalmazások beszerzésében felvilágosító, segítő és eljáró személyt is megbízott Pálkinkás Géza, a szombathelyi szeminárium spirituálisa személyében. 1894-ben ugyanőt az egyházmegyében működő oltáregyesületek összefogására központi igazgatónak nevezte ki. A népmissziókat szintén ő honosította meg az egyházmegyében. H. védnöksége alatt jött létre 1894-ben a Vas Vármegyei Római Katolikus Kör, amely főleg (nemes) honoráciorokat tömörített. Első vezetői az arisztokrata Szapáry Géza, Batthyány József és Stegmüller Károly kanonok voltak. A katolikus sajtó ügyének előmozdítására 1895-ben megalapította a *Szombathelyi Újságot*, amelynek első szerkesztője T. Honti Béla lett. Ennek célja eredetileg a Vas Vármegyei Római Katolikus Kör támogatása volt, de végül a lap a Néppárt szócsöve lett, amely párttal H. szimpatizált. Az Egyházmegyei Könyvnyomdát is ekkor állította fel.

1884-ben alapította meg a Szombathelyi Egyházmegyei Római Katolikus Tanító Egyesületet. 1885-ben az 1879. évi 18. tc. és annak végrehajtási utasítása mellett foglalt állást, amely elrendelte a magyar nyelv kötelező tanítását az összes népoktatási tanintézményben. Körlevelében arra utasította az espereseket, hogy a következő évben tanítóválasztásoknál csak olyanokat engedjenek pályázni, akik a magyar nyelven való oktatásra képesítve vannak. Az addig alkalmazottak pedig tegyék le egy éven belül a vizsgát, ha erre nem képesek, bocsássák el őket, vagy ha 1872 előtt szerezték tanítói oklevelüket, saját költségükön tarthatnak képesített segédtanítót. A következő évben is hasonlóan foglalt állást: a magyar nyelven való oktatásra képesítéssel nem rendelkező oktatóit arra figyelmeztette, hogy a királyi, illetve az egyházi tanfelügyelőség vizsgálni fogja magyar nyelvben való jártasságukat. A törvény, illetve utasítás értelmében a vizsgát letenni nem képeseket elbocsátotta, vagy nyugdíjazta, vagy segédtanító alkalmazását rendelte el melléjük. Azokat, akiket az esperesek erre képesnek ítélték, és vállalták a megmérettetést, egy éven belül vagy a következő tanév elejére képesítő vizsgára köte-

lezte. Az iskolákat, ahol magyar nyelvet tanulnak, a nem magyar vidéken az előbbre jutás zálogának tartotta. Ugyanakkor támogatta a nem magyar nyelvű pasztorációt, például 1890-ben az egyik papjának a vend nyelv elsajátításáért tett fáradozásaiért 40 ft jutalmat adott.

Sajtóhírek szerint H. 1887-ben határozottan visszautasította a számára felkínált nagyvárad püspöki széket. H. kiélezett politikai álláspontja is hozzájárult ahhoz, hogy a prímási szék betöltése kapcsán 1891-ben nem jöhetett szóba, bár élvezte a főnemesség támogatását és a király jóindulatát is. A Szentszék őt és Steiner székesfehérvári püspököt is latba vetette, az újságok már a közelgő kinevezésről tudósítottak. Ugyanakkor H. ellen hozták fel, hogy beteges, „túlzottan visszahúzódó” és „nem elég energikus”. 1894 márciusában békésen feloszlattak egy tüntetést Szombathelyen, amelyet az váltott ki, hogy Kossuth Lajos halála alkalmából sem a püspöki palota, sem a szeminárium épületén nem volt kifüggesztve a gyászlobogó. H. és mások is fenyegető leveleket kaptak. A kultúrharcban határozottan a liberális törvényjavaslatok, különösen az elkeresztelési rendelet és a polgári házasság bevezetése ellen foglalt állást. Amikor 1892–1893-ban a magyar katolikus főpapok egymás után bocsátották ki a polgári házasság tárgyában pásztorleveleiket, ő is iránymutatást adott a híveknek. Körlevelét a konzervatív sajtó a magyar egyház „ébresztő”-jeként ünnepelte. Az 1894 decemberében tartott püspökkari értekezleten H. a katolikus erők egyesítésére katolikus körök megalakítását, gyűlések tartását javasolta, továbbá a laikusok megnyerését, illetve a világi és egyházi tényezők egyesítését szorgalmazta.

Adriányi H-t következetesen a püspöki kar kis ultramontán pártjához sorolja. H. mellett ide tartozott még Schlauch nagyvárad bíboros és Hornig veszprémi püspök. H. kapcsolatát a Szentszékkal dokumentálja, hogy rendszeresen fizette a péterfilléreket, amelyekhez ő maga és a székeskáptalan – Magyarországon szokásos módon, az ausztriai és németországi szokástól eltérően – általában a legnagyobb összeggel járult hozzá (H. 1900-ban például 500 forinttal). A királyi házhoz való különleges közelségét utoljára 1900-ban, a két évvel korábban meggyilkolt Erzsébet királynéra emlékező pásztorlevelében nyilvánította ki, amelyben elrendelte, hogy Erzsébet halála napján minden templomban gyászmisét mutassanak be.

H. hosszabb ideig súlyos gégebetegségben szenvedett. Hivatali teendői elvégzésére Bécs és Róma István Vilmos kanonok személyében segédpüspököt engedé-

lyezett számára, akit 1899-ben Steiner székesfehérvári püspök és Ernst Kutrovatz győri segédpüspök segédletével szentelt fel. 1900. október 11-én, 72 évesen, egy kanonok, valamint lánytestvére, Krisztina jelenlétében hunyt el, miután több napig eszméletlen volt. A gyászszertartás október 15-én, Majláth erdélyi püspök vezetésével zajlott, a székesegyház kriptájában helyezték örök nyugalomra. Végrendeletet nem hagyott hátra. H. hagyatékában található egy részletes napló, melyben többek között megtalálhatók sorszámozott feljegyzések formájában a személyi ügyekkel kapcsolatos döntései, beszédeinek vázlatai, korabeli újságcikkek, idézetek, személyes jegyzetei.

• *Művei: A kétségbeeséssel küzdő. Fordítás a pesti magyar egyházirodalmi iskola munkálataiban*, Pest 1854; *A bölcsészet hazánkban előbaladásának történelmi vázlata*, Nagyszombati főgimnázium értesítője 1854: 5, Nagyszombat 1855; *De stilo bene latino*, Nagyszombati főgimnázium értesítője 1856: 7, Nagyszombat 1857; *De sermonis latini usu quotidiano*, Nagyszombati főgimnázium értesítője 1857: 8, Nagyszombat 1858; *Észrevételek az úgynevezett polgári házasságról, melyeket egyházmegyéje papjainak ajánl a szombathelyi megyés püspök*, Szombathely 1893, 139. • *Műveinek jegyzéke*: GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 121–122. • *Források*: SzEL III. 1. h. Hidassy Kornél iratai (kéziratos napló); SzEL Püspöki körlevelek (1882–1900); ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Curlisten Bad Ischl* 6. 9. 1877; *Grazer Volksblatt* 6. 5. 1883; *Wiener Sonnund Montagsblatt* 7. 9. 1891; *Grazer Volksblatt* 1. 7. 1894; *Wiener Zeitung* 20. 7. 1896; *Fremdenblatt* 1. 8. 1895, 24. 7. 1898; *Das Vaterland* 9. 1. 1894, 31. 8. 1900, 13. 10. 1900 (nekrológ); *Welt Blatt* 1. 4. 1894, 5. 10. 1900; *Pester Lloyd* 12. 10. 1900 (nekrológ). • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Fünffzig Jahre*; CSÁKY, *Kulturkampf*; GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 121–140 (*passim*); HC VIII, 490; HORVÁTH ZOLTÁN, *Anagyszombati kath. érseki főgimnázium története*, Nagyszombat 1895, 137, 139, 142–144; KLESTENITZ TIBOR, *A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején*, Magyar Tudomány 2013, 5: 548–552; *Országgyűlési Almanach* 1887, Budapest 1887, 65; PÁL FERENC, *A szombathelyi püspök joghatóságának kérdései 1867 és 1914 között*, Vasi Szemle 69 (2015) 3: 335–342; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914*, doktori disszertáció, Budapest 2017; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914* (Géfin Gyula Kiskönyvtár 5), Gencsapáti 2018; *Schem. Strigoniens 1843–1881*; STURM, 1887–1892, 17; STURM, 1892–1897, 16–17; STURM, 1892–1897, 17; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TÓTH JÓZSEF, *Hidasy Kornél 1882–1900*, Uő (szerk.), Emlékezzünk régiekről. Anekdotaszerű feljegyzések a szombathelyi egyházmegye volt püspökeiről (Géfin Gyula Kiskönyvtár 1), Szombathely 2014, 73–84.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 219–222.

TÓTH KRISZTINA

I.7.7. ISTVÁN VILMOS (1849–1910)

Szombathely, 1902. február 16. – 1910. december 24.

I. 1849. június 22-én született Zalaegerszegen, István József borbély és Mischinger Mária szülöktől. Az elemi iskolát szülővárosában, a gimnáziumot Szombathelyen végezte. 1868-ban vette fel Szenczy püspök az egyházmegye kispapjai közé, majd a pesti Központi Szemináriumba, 1870-ben pedig a bécsi *Pazmaneumba* küldte teológiát tanulni. 1874. augusztus 12-én szentelték áldozópappá. Rövid ideig Kőszegen segédlelkész, majd 1875-ben a püspöki udvarba került, ahol udvari káplán és levéltárnok lett. 1876-tól szentszéki jegyző, majd 1879–1888 között a szemináriumban az erkölcs- és a lelkipásztorkodástan tanára volt. 1881-ben Bécsben teológiai doktorátust szerzett, disszertációjában XI. Kelemen († 1721) pontifikátusáról írt.

Ezekben az években további, magasabb egyházi feladatokat kapott: 1883-ban Hidasy Kornél püspöki titkárrá, szentszéki ülnökké, valamint zsinati vizsgálóvá nevezte ki. 1886-ban a középiskolai hittanárokat képező vizsgáló bizottság és az egyházmegyei tanítók kivételes nyugdíjazását véleményező bizottság tagja lett. 1888-ban az uralkodó püspöki előterjesztésre a vasvár-szombathelyi székeskáptalanba tiszteletbeli kanonokká, 1891-ben mesterkanonokká nevezte ki. Utóbbival együtt járt az alsólendvai (Lendava SLO) főesperesség is. Ugyanebben az évben a kőszegi Kelcz-Adelffy Árvaház főgondnoka lett. E tisztséget tíz évig töltötte be. 1892-ben az uralkodó Szent Péterről nevezett váradelőhegyi címzetes préposttá nevezte ki. A következő évben pápoci perjellé, majd őrkanonokká lépett elő. 1898-ban Hidasy püspök gyengélkedő egészségi állapota miatt segédpüspököt kért a Szentszéktől és e tisztségre I. kinevezését kérte. A pápa az 1898. november 28-i bíborosi konzisztóriumban prekonizálta a domitiopolisi püspöki címre. Hidasy 1899. január 15-én szentelte fel a püspöki vár kápolnájában. Hidasy halála után a székeskáptalan 1900. október 12-én őt választotta meg káptalani helynöknek.

A király 1901. november 1-én nevezte ki püspökké I-t. Kinevezését nem előzte meg hosszabb vita. Wlassics kultuszminiszter I. „alapos egyházi műveltségét” és „adminisztratív képességeit”, valamint kifogástalan hazafias magatartását dicsérte. A pápa december 16-án erősítette meg a kinevezést.

I. püspöki székét 1902. február 16-án foglalta el ünnepélyes keretek között. Már az első évben számos vizitációt tartott, melyeket bérnállással kötött egybe. Egyházlátogatásait a későbbi években is folytatta. Pásztorleveleiben számos gyakorlati utasítást adott a plébániákon működő lelkipásztoroknak, rendeletet adott ki például zárható szekrények beszerzésére a megtakarítások, hivatalos iratok és az anyakönyvek tárolása céljából. Papjait kötelezte, hogy teljes számmal vegyenek részt a népmissziókon és a lelkigyakorlatokon, utóbbiakat több alkalommal maga tartotta a szemináriumban. Szorgalmazta, hogy a plébánosok pénzt tegyenek félre az egyházi épületek szükséges karbantartására, továbbá, hogy az egyházi ruhák elkészítését hazai cégre, illetve szerzetesrendre bízzák. Úgy vélte, hogy a templomok fenntartásának költségeihez az oltáregyleteknek is hozzá kell járulniuk. Ez utóbbi egyletek felállítását már 1903-ban szorgalmazta. Az esperesi koronákra konkrét megbeszélendő témákat adott, köztük 1903-ban a katolikus ifjúsági egyesületek alakítását, 1906-ban a nyugdíjas és beteg papokat segélyező Szent Imre Egyesület évi tagilletménye 25 vagy 50%-al történő megemelésének megtárgyalását, 1907-ben illetve 1909-ben a Szent László Társulat ügyét. Utóbbi esetben azt is elrendelte, hogy a következő koronagyűlés jegyzőkönyvébe egyenként jegyezzék fel, hogy az adott plébánián ki mit tett a Szent László Társulat szervezése érdekében, és erről az esperektől részletes tájékoztatást is kért. Ő maga a különféle missziókat, társulatokat, egyesületeket rendszeresen nagyobb vagy kisebb összegekkel támogatta vagy alapító tagjuk volt. Hasonlóképpen támogatta a katolikus sajtó ügyét, valamint az 1908-ban alapított Katolikus Sajtóegyesületet, körleveleiben pedig rendszeresen ajánlotta a Szent István Társulat kiadványait. 1910-ben és 1911-ben sajtóvasárnapot tartott egyházmegyéjében, amelyen a katolikus sajtó javára gyűjtöttek.

A magyar katolikus sajtótermékek mellett támogatta a vend nyelv és kultúra megőrzését is. 1903-ban tervbe vette egy olyan vend egyesület alakítását, amelynek célja a vend nyelv és kultúra védelme, fenntartása és művelése, a vallási és iskolai viszonyok fejlesztése, valamint a hazai vend nép vallásos és hazafias érzelmeinek előmozdítása volt. Vas vármegye főispánja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter is a javaslat ellen foglalt állást. I. a vend ajkú vidékeken szorgalmazta az alsóbb osztályokban a vend nyelvű hitoktatást, amivel a célja a hittani ismeretek megfelelő szinten történő elsajátíttatása volt. Az illetékes papoktól elvárta, hogy rendszeresen ellenőrizzék az

egyházi iskolák helyzetét és szükség esetén új osztályokat indítsanak. A lányoktatás javítására 1905-ben letelepítette székhelyén a domonkos apácákat, akik leánynevelő intézetet és leányiskolát nyitottak. 1906-ban pedig egy másik szerzetesrendet, a kármelita apácákat, akiknek ostyasütő műhelyét és egyházi ruhák javítását szolgáló tevékenységét többször ajánlotta papjainak. Többször átszervezte a püspökség igazgatását: 1902-ben a szombathelyi esperei kerületet két részre osztotta, a szombathelyi plébániát közvetlenül a nagyprépost felügyelete alá helyezve, 1908-ban pedig a vasvári esperesi kerületet osztotta alsó és felső részre. 1905-ben Monyorókerék (Eberau A) székhellyel új plébániát állított fel.

Körleveleiben többször hangsúlyozta a Rómával való egységet és a szeretetadományok fontosságát. 1904-es *ad limina* látogatására a péterfillérek-ből jelentős összeget gyűjtött össze, amelyet személyesen adott át X. Piusnak. A pápai megnyilatkozásoknak és állásfoglalásoknak megfelelően támogatta az iparosok és a gazdák érdekképviselését. Papjait arra kérte, hogy igyekezzenek megismerni a lakosság szükségleteit és módokat keresni, hogy anyagi jólétüket előmozdítsák. Szombathelyen Dr. Herényi Jenő helyi ügyvéd keresztényszociális munkásegyletet alapított, amely 1903 júliusában a püspöki elemi iskola udvarán alakult meg. I. Vas vármegye közéletében és többször országos rendezvényeken is részt vett. 1903-ban a Deák Ferenc 100. születésnapja alkalmából rendezett ünnepség keretében Zalaegersze-gen ő mutatta be a szentmisét. 1904-ben Széchényi győri püspökkel és Kutrovác Erő marciáni címzetes püspökkel együtt ő szentelte fel a jáki apátság felújított templomát. Az egyházmegye alapító püspöke, Szily János szobrának felállításához ezer koronával járult hozzá.

1908 szeptemberében Ferdinánd bolgár fejedelem szombathelyi tartózkodása alatt I-nál szállt meg a püspöki palotában. 1910. október elején a főrendiház a magyar delegáció tagjává választotta, néhány nappal később, a delegáció felállításakor azonban visszalépett. 1910. december 24-én hunyt el, 61 évesen, tüdőödéma következtében. December 28-án, a székesegyház kriptájában helyezték örök nyugalomra. A temetési szertartást Széchényi győri püspök vezette.

• *Művei:* *De pontifice Clemente XI.*, Diss. Theol., Wien 1881; *Szily János, Szombathely első püspökének élete és működése*, Szombathely 1909. • *Források:* SzEL III. 1. h. Hidassy Kornél iratai (kéziratos napló); SzEL III. 1. i. István Vilmos iratai; SzEL I. 1. d. Püspöki körlevelek

(1884–1910); ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Schem. Sabarien. 1874–1910*; *Wiener Zeitung* 26. 9. 1908, 13. 10. 1910. • *Irodalom*: FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; GERGELY, *Christlichsoziale Bewegung*; GÉFIN, *A 150 éves*, 16–27; GÉFIN, *A szombathelyi egyházmegye*, II, 141–151 (*passim*); HC VIII, 249, 490; KEMÉNY G. GÁBOR (szerk.), *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, Budapest 1952, 598–600; N. N., *Dr. István Vilmos szombathelyi megyés püspök, a szombathelyi országos dalárdaünnep díszelnöke*, Magyar dalosok emléklapja (szerk. Göndöcs István), Budapest 1905, 11–13; PÁL FERENC, *Egy elfeledett püspök. István Vilmos (1849–1910)*, VSz 65 (2011) 2: 172–182; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914*, doktori disszertáció, Budapest 2017; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914* (Géfin Gyula Kiskönyvtár 5), Gencsapáti 2018; STURM, 1901–1906, 184–185; STURM, 1905–1910, 19–20; STURM, 1910–1915, 26–27; TÓTH JÓZSEF, *Emlékezzünk régiekről*, Szombathely 1777–1927. Jubiláris emlékalbum (szerk. Fehér Károly), Szombathely 1927, 24–25.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 222–225.

TÓTH KRISZTINA

I.7.8. MIKES JÁNOS, ZABOLAI GRÓF (1876–1945)

Szombathely, 1912. január 6. – 1936. január 10.

M. 1876. június 27-én született Zabolán (Zăbala RO), Háromszék vármegyében, székely nemesi családba, amelynek gyökerei a 13. századig nyúlnak vissza. Apja, Mikes Benedek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején a Kossuth kormányzata által erdélyi főparancsnokká kinevezett Bem József szárnysegédjeként harcolt. A drámai események után apja Svájcba emigrált. Kétszer nősült, első felesége, Mikó Eszter 1855-ben elhunyt. 1865-ben feleségül vette a Svájc egyik jelentős óragyártó családjából származó Sophie Mosert. Négy lányuk és két fiuk született, közülük a legfiatalabb volt János. Az apa 1878-ban bekövetkezett halála után a család felváltva élt zabolai birtokán és Münchenben. M. a jezsuiták kalksburgi, Bécs melletti kollégiumában végezte középiskolai tanulmányait, 1894-ben a bécsi *Theresianum*-ban érettségizett. Ezt követően az erdélyi egyházmegye papnövendékeinek sorába lépett. Teológiai tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1899. június 29-én szentelte pappá Simon Aichner püspök Brixenben. Első szentmiséjét Innsbruckban mutatta be.

Hazatérve a székelyföldi Gyergyóalfaluban (Joseni RO) lett káplán, majd ugyanitt 1901 és 1906 között plébános. Renováltatta a templomot és az iskolát, megszervezte a helyi Keresztény Tanító Egyesületet, a Katolikus Népkört, a Keresztény Fogyasztási és Hitelszövetkezetet és Kepeváltsági Alapot létesített. 1903-tól a csíksomlyói (Șumuleu RO, Csíkszereda része) (Șumuleu Ciuc RO, Csíkszereda része) római katolikus iskolák pénzalapját kezelő püspöki nagybizottmány tagja is volt. 1906-ban székelyudvarhelyi (Odorheiu Secuiesc RO) plébánossá és udvarhelyi főesperessé nevezték ki. Itt tartózkodása alatt is igen aktív volt: új római katolikus gimnáziumot és fiúnevelő internátust állított fel, restauráltatta a templomot és a plébániaházat, oltáregyletet és Mária-kongregációt alapított, Szent Antal-estélyeket szervezett és több városi testületnek tagja lett. 1906-ban a székelyudvarhelyi tanítóképző püspöki biztosa, 1907-ben a székelykeresztúri (Cristuru Secuiesc RO) tanítóképző intézet igazgatótanácsának tagja lett, és az erdélyi katolikusok önkormányzati szervének, az Erdélyi Római Katolikus Státusnak igazgatósági tagja is volt. A király 1911. november 15-én szombathelyi püspökké nevezte ki, a szentszéki megerősítés a december 11-i konzisztóriumon kelt. Az esküt már november 28-án (egyes újságok szerint 29-én) letette Bécsben az uralkodó előtt. Püspökké Majláth erdélyi püspök szentelte 1912. január 1-én a budapesti Szent István bazilikában. Ünnepeles székfoglalását január 6-án tartotta. M. ismert nemesi család sarjaként egész püspöki működése alatt élénk kapcsolatban állt magasabb társadalmi körökkel. A sajtó rendszeresen tudósított Szombathelyen tartott nagyvonalú fogadásairól vagy a főnemesség tagjai részére általa végzett egyházi szertartásokról.

Az első világháború előtti rövid időszakban intézkedéseket tett az infrastruktúra modernizálására és a katolikus mozgalom strukturális megerősítése érdekében. Bevezette a villanyvilágítást a székesegyházba, a püspökvárba és a szemináriumba, 1912-ben Egyházmegyei Takarékpénztárat állított fel, 1913-ban pedig *Szombathelyi Kis Újság* néven új lapot alapított. Ezt a keresztényszocialista lapot utcai árusításra szánták és a munkások körében kívánták terjeszteni. 1914-ben az Egyházmegyei Nyomda helyett a katolikus sajtótermékek terjesztésére megalapította a Martineum Rt. Katolikus könyvkereskedést, amely a Szent István Társulat könyvkereskedésének kizárólagos képviselője volt a szombathelyi egyházmegye területén. A katolikus iskoláknak előírta, hogy a szükséges tankönyveket, papírárut stb. onnan szerezzék be. 1913-ban került sor Szent Márton ereklyéi egy részének ünnepeles hazahozatalára Tours városából,

amely eseménynek országos visszhangja volt. A király a káptalannak ebből az alkalomból értékes briliáns berakású zománckeresztekkel adományozott. M. további hitéleti impulzusokat remélt az egyházmegyei eucharisztikus kongresszusoktól, amelyekre 1912-ben Celldömölkön, 1921-ben pedig Lékán (Lockenhaus A) került sor.

M-nek a hadüzenet utáni első pásztorleveléből a sajtó kiemelte azt a bekezdést, miszerint ő a fegyveres harcot „a legigazságosabb háborúnak” nevezte, „amelyben valaha népünk küzdött”; a haza boldogulásáról van szó, ezért az egyes emberek fájdalmát és áldozatát figyelmen kívül kell hagyni. M. a lelkipásztorkodást az új körülményekhez igazította, és az egyházi intézményeket a háborús áldozatok rendelkezésére bocsátotta. Szombathelyen a püspöki elemi iskolában 1914 és 1916 között katonai kórházat működtetett és felajánlotta répcseszentgyörgyi kastélyát is a sebesült katonák ápolására és utógondozására. 1915-ben és 1916-ban pásztorleveleiben felszólította a lelkipásztorokat, hogy a híveket hadikölcsön jegyzésére buzdítsák. Az egyházmegyéjéből a fronton harcoló katonákat személyesen kétszer is felkereste: 1917 júniusában az orosz fronton Lemberg közelében szolgálatot teljesítő ezredet, valamint 1918. szeptember végén az olasz fronton a Piave melletti Sappadánál állomásozó két szombathelyi ezredet. A háború alatt, 1916-ban az innsbrucki egyetem hittudományi kara az egyházkormányzat, a katolikus társadalmi munka és a tudomány terén kifejtett tevékenységéért díszdoktorrá választotta. 1917. május 6-án az egyházmegye területén született Szent Márton születésének 1600 éves évfordulója alkalmából eucharisztikus körmenetet rendelt el minden templomban, amelyet a pápa békeimájával kellett befejezni. A háború miatt a kispapok száma drasztikusan lecsökkent, ezért 1918-ban a szeminárium épületében megnyitotta a kissemináriumot, amelyet azonban egy év múlva be kellett zárni.

M. az 1918-as őszi változásokat bizalmatlanul fogadta. Szembekerült a Károlyi-kormánnyal, amely 1919 februárjában vagyonvizsgálatot kezdeményezett a püspökség vagyoni helyzetéről, melynek következtében a püspöki javadalmat zárolták. Február 26-án őrizetbe vették és a celldömölki bencés apátságba internálták. Innen a Tanácsköztársaság kikiáltása után, március végén a budapesti gyűjtőfogházba szállították, majd mivel az arcán orbáncot kapott, a svájci Vöröskereszt közbelépésére a városligeti Park Szanatóriumba vitték. Július végén keresztény vasutasok segítségével sikerült megszöknie. A rendszer bukását követően, 1919. augusztus 20-án ünnepé-

lyesen bevonult székvárosába. Visszatérése után, hogy a baloldali eszmék ne tudjanak a hívek körében ismét tért hódítani, a papságot a népnevelő munkára, különböző egyesületek szervezésére, az emberek szociális problémáiban gyakorlati segítségnyújtásra szólította fel.

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga 1919. december 28-i általános alakuló gyűlésén őt és Prohászka székesfehérvári püspököt is beválasztották a tíz társelnök közé. M. szorgalmazta további katolikus egyesületek szervezését és a papságot a rászoruló lakosság anyagi támogatására szólította fel. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékes bizottsága megszüntette a püspöki javadalom zárolását, politikai indíttatásának minősítve azt. M. alkotmányjogi tekintetben a legitimista álláspont egyik legjelentősebb képviselője volt. 1921. márciusi, első restaurációs kísérletekor Szombathely volt az első állomása a nagyszombaton inkognitóban beutazó IV. Károlynak, aki a püspöki palotában szállt meg. Itt került sor az első politikai beszélgetésekre is. A második, 1921. októberi restaurációs kísérlet után a püspöki kar M. javaslatára sajtónyilatkozatot bocsátott ki, melyben „fájdalmát fejezte ki Szent István koronája és a nemzet önállósága ellen elkövetett erőszak fölött”. November 5-én pedig M. részt vett a budapesti Szent István Bazilikában a király névnapja alkalmából bemutatott nagymisén. A királyi családot többször meglátogatta Spanyolországban és később Belgiumban. 1931-ben Dénesfán gróf Cziráki József Károly király emlékkápolnát állíttatott fel azon a helyen, ahol tíz évvel korábban a király repülőgépe leszállt. A kápolnát M. püspök szentelte fel. M. kapcsolatban állt a bajor királyi családdal is, a volt bajor királynak, III. Lajosnak 1921. október 18-i halála előtt Sárváron ő szolgáltatta ki a betegek szentségét. 1926-ban püspöki körlevélben hívta fel a papsága figyelmét arra, hivatkozva a püspöki kar rendelkezésére, hogy tilos nemzeti jellegű ünnepély alkalmával más felekezettel egymás után vagy együttesen katolikus és másvallású istentiszteletet tartani, illetve zászlók vagy jelvények megáldásánál másvallású lelkészeknek is közreműködni. Az ünnepség világi részét már együtt ünnepelehetik.

Erdélyi születésűként különösen érzékenyen érintették a trianoni békediktátum miatti területveszteségek, illetékes főpásztorként főként a német lakosságú nyugat-magyarországi területek Ausztriához csatolását nehezményezte. A 194 plébániát és közel 490 000 katolikust számláló szombathelyi egyházmegyéből 19 plébánia és több mint 67 000 hívő került a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területére (és lett később a maribori egy-

házmegye része), 57 plébánia több mint 100 000 hívővel pedig osztrák fennhatóság alá került. M. győri kollégájánál aktívabban lépett fel a plébániák leválasztása ellen. A terület Ausztriának történő átadása után, 1921. szeptember 1-jén Thomas Ferenc (Franz Thomas) esperes püspöki helynökké nevezte ki az érintett területekre, hogy azok igazgatását a hivatali ügymenet akadályoztatása esetén is biztosítsa. A régióban német nyelvű pásztorleveleket olvastatott fel, amelyek a csatlakozás ellen érveltek. A helyi klérus ennek megfelelően erősen ellenállt a fejleményeknek, ami felségárulási pereket is maga után vont. Az osztrák kormány sürgetésére az újonnan létrehozott Burgenland tartomány egyházkormányzatát azonban a Szentszék 1922-ben Gustav Piffl bécsi érsekre mint apostoli adminisztrátorra bízta. Az új burgenlandi egyházmegye végül csak 1960-ban jöhetett létre. M. hasonló módon kész tények elé lett állítva, amikor 1923 szeptemberében az egyházmegyének az új déli határon túlra került területei élére a maribori püspök kapott apostoli adminisztrátori kinevezést.

M. az 1920-as években az egyházi infrastruktúra további fejlesztését tűzte ki célul, és sikeresen lépett fel új szerzetesi közösségek letelepedése érdekében. Az annunciáta nővéreket ő szervezte egyházmegyei társulatba 1920-ban. Ideiglenes igazgatóvá Boda János kanonokot nevezte ki, akit egyben megbízott a társulat alapszabályainak kidolgozásával. 1922. május 27-én a szerzet Assisi Szent Ferenc kapucinus rendjéhez kapcsolódott, hogy mint kongregáció elnyerhesse a jóváhagyást, amelyet 1924-ben kaptak meg. Ezt követően 1934-ben a Szentszék hét évre szóló elismerő dokumentumot adott. A kongregációt 1942-ben hagyta véglegesen jóvá XII. Pius pápa. A szaléziek 1922-ben vásároltak telket Szombathely szegénynegyedében. M. engedélyezte számukra, hogy egy évig gyűjtést szervezhessenek az egyházmegye területén rendház, tanoncotthon, valamint szükségtemplom céljára, amelyek 1929-ben nyíltak meg. M. püspök idején nyílt meg 1929-ben Zalaegersze-gen a Notre-Dame női kanonokrend zárdája, valamint internátussal egybekötött elemi és polgári leányiskolája és tanítóképző intézete, 1930-ban pedig a kőszegi Kelcz-Adelffy fiúnevelő intézet új épülete készült el. Utóbbit M. püspök szentelte fel. Az alsópapság olvasottságának növelésére 1930-ban megnyitotta a Papi Kölcsönkönyvtárat, majd 1932-ben a Pedagógiai Szemináriumi Könyvtárat, a szombathelyi egyházmegye tanítóságának pedagógiai és tudományos színvonalának emelésére, valamint az új tanterv hatékonyabb keresztülvitele céljából. A két könyvtár később Szent Márton Könyvtár néven

egyesült. 1924-ben kibővítette a munkaképtelen papok úgynevezett *Deficientia* épületét. M. csatlakozott XI. Piusnak a világiak apostolkodását célzó „katolikus akció”-kezdeményezéséhez: 1933-ban alakult meg az *Actio Catholica* egyházmegyei központi tanácsa, valamint az espereskerületi tanácsok is.

M. több katolikus nagygyűlésen (például Budapesten 1920-ban és 1927-ben) is beszédet tartott. Püspöki működésének jelentős eseménye volt 1927-ben a szombathelyi egyházmegye alapításának 150 éves évfordulója, amelyhez számos intézkedés és nagy rendezvény kapcsolódott. M. június 14-én konszekrálta a felújított székesegyházat, októberben többnapos egyházmegyei zsinatot tartott Szombathelyen, amelynek befejező ünnepségén részt vett Cesare Orsenigo pápai nuncius is. A zsinat új egyházmegyei törvénykönyvet bocsátott ki, amely az 1997-es következő zsinatig érvényben maradt. A zsinat – Mindszenty József zalaegerszegi apátplébános javaslata nyomán – ösztönözte az egyházmegye zalai részén a lelkipásztori állomások számának szaporítását. Ennek eredményességét mutatja, hogy M. lemondásáig 12 zalai kurácia alakult. Ezen kívül M. püspök 1930-ban a püspöki székhely pasztorációjának megkönnyítése érdekében a szombathelyi plébániát négy plébániára (Főplébánia, Szent Erzsébet plébánia, amely a ferencesek, Szent Márton plébánia, amely a domonkosok és a Szent Quirin plébánia, amely a szaléziek vezetése alatt állt) és két lelkészszégre, úgynevezett kurációra osztotta fel (Gyöngyöszöllősi és Kámon-Herényi kurácia).

M., a magyar püspökök építető és mecénási hagyományát folytatva támogatta a művészeti és kulturális kezdeményezéseket, valamint a műemlékvédelmet. Támogatásával és pártfogásával több fontos építkezésre, illetve felújításra került sor az egyházmegyében, például 1923–1924-ben a székesegyház külsejének restaurálására. A székesegyházat új kriptával is gazdagította, amelyben sírhelyet készíttetett elő saját maga és édesanyja számára. 1928-ban a Műemlékek Országos Bizottságánál kezdeményezte a püspöki palota belső berendezésének műemlékvédelmi oltalom alá vételét. 1930-ban fővédnöke volt a Magyar Festők, Szobrászok, Építészek és Iparművészek Társasága egyházművészeti kiállításának. 1931-ben felállította a Szombathelyi Egyházművészeti Bizottságot. Egyik tehetséges papnövendékét, Werner Alajost Rómába küldte egyházzenét tanulni, utóbbi hazatérve megalapította a *Schola Cantorum Sabariensist*. Papnövendékei közül a tehetségeseket a buda-

pesti, bécsi, innsbrucki, párizsi, római és warmondi (Hollandia) felsőoktatási intézményekben taníttatta. M. világlátott püspök volt, sokat utazott, melynek során élt a technika legújabb vívmányaival. A püspökök közül az elsők között lett autója, *ad limina* látogatására elsőként érkezett repülőgéppel 1923-ban. 1925-ben, az egyház jubileumi évében a világháború után ő vezetett először nemzeti zárandoklatot Magyarországról Rómába, ahol a résztvevőkkel a kapucinus templomban gyászmisét mutatott be Károly királyért és távirat küldését kezdeményezte a királynénak és a trónörökösnek. Többször járt Rómában, *ad limina* látogatáson, zárandokúton vagy hivatali ügyekben, például 1927-ben egy zárandoklaton, melyen a pápa 70. születésnapja alkalmából fogadta Rómában a magyarokat. Miután már a háború előtt részt vett az 1912. évi bécsi és az 1913. évi máltai eucharisztikus világkongresszuson, az 1928. évi Sydney-ben megrendezett kongresszust világművelői úttal kötötte össze, melynek során keresztül utazott Franciaországon, Kanadán, Új-Zélandon, Ausztrálián, Palesztinán, míg végül Rómában időzött.

M. kormányzatát az 1920-as évek végére egyre inkább beárnyékolta a nyilvános vádak. 1926-ban tanúként idézték be a frankhamisítási perben. Ugyanabban az évben a szociáldemokrata sajtó papnövédek ellen elkövetett szexuális visszaéléssel vádolta meg. A cikkek szerint ezek a vádak már 1926 februárjában egy Szombathelyen folytatott rágalmozgás per tárgyát képezték, amelyet M. egy nemes nagybirtokos és egykori képviselő ellen indított a Német Karitás Szövetség közreműködésével. A pert azonban formai okokból leállították. A katolikus sajtó az egyházmegye általános helynökének írására hivatkozva alaptalannak tekintette és visszautasította a vádak, és tagadta, hogy a szemináriumban öngyilkosságokra került volna sor. Maga M. 1927. július 1-én arról tett jelentést a nunciusnak, hogy a vádlót rágalmozgás miatt törvényesen elítélték. Azt, hogy a vádak a világművelői küzdelmek fokozódását jelentették-e vagy volt-e valóságalapjuk (*fundamentum in re*), az eddig hozzáférhető források alapján nem lehet egyértelműen megállapítani.

Az adójegyzékek szerint M. a világháborúig Vas vármegye második legvagdagabb embere volt (évi adója mintegy 30 ezer koronát tett ki). A különféle beruházások, de M. fényűző életmódja is – amely főként határozott főnemesi öntudatával állt összefüggésben – egyre feltűnőbb aránytalanságba kerültek a püspöki menzajövedelmekkel és a püspökség gazdasági bevételei-

vel. A püspökség ugyanis csak kevés birtokkal rendelkezett, és sok anyagi erőforrása értékpapírban volt elhelyezve, ami a világháborút követően elértéktelenedett. A pénzkezeléssel kapcsolatban M.-nek konfliktusa támadt a székeskáptalannal. A 30-as évek elejére annyira kritikussá vált a helyzet, hogy Rogács Ferenc és Honti Béla kanonokok Angelo Rotta nunciuson keresztül a Szentszék elé vitték az ügyet, amely 1934-ben Serédi Jusztinián hercegprímást bízta meg a kivizsgálással. Utóbbi e feladatot Drahos János esztergomi kanonokra ruházta át. M. a költségek csökkentésére egy évre kiköltözött a püspöki palotából egy haláleset miatt megüresedett kanonoki házba. A pápa diszkrét tanácsára 1935 végén hivatala alóli felmentését kérelmezte, amelyet 1936. január elején hozott nyilvánosságra és megroppant egészségi állapotával magyarázott. Megélhetését a vallásalapból folyósított életjáradék biztosította, tartózkodási helyül megkapta a répceszentgyörgyi kastélyt. XI. Pius 1936. január 10-én acmoniumi címzetes püspökké, majd november 21-én helenopolisi (Palesztina) címzetes püspökké nevezte ki. Csak miután a Szentszék úgy tudta, hogy sikerült tisztázni az adósság kérdését, kapta meg kérésére 1939. augusztus 5-én a selimbriai címzetes érseki kinevezést. A püspökség rendkívüli eladósodása nem tette lehetővé közvetlen hivatali utód kinevezését, káptalani helynök megválasztása pedig a kanonokok csekély száma és M-el fennálló konfliktusa miatt nem tűnt tanácsosnak. Róma ezért 1936. január 10-én apostoli adminisztrátort nevezett ki Grósz József címzetes püspök személyében. Grósz győri kanonoki javadalommal bírt, az 1933-ban elhunyt Fetser főpásztor segédpüspökeként kellő tapasztalatot szerzett az egyházi kormányzatban, és jól ismerte a szombathelyi egyházmegye adottságait.

M. lemondása után is aktív maradt. Állítólag ő hívta fel a nuncius figyelmét a veszprémi püspöki szék betöltése kapcsán Mindszenty József személyére. Az antiszemitizmus erőszakos formáját a 20-as évektől kezdve egészen elutasította. E nézetéhez következetesen hű maradt a német megszállás alatt is. A Vörös Hadsereg előrenyomulásakor személyesen lépett fel a nőket bántalmazó katonák ellen. 1945. március 28-án, drámai körülmények között, szívinfarktusban halt meg, egy gránát közeli becsapódását követően. Március 30-án, néhány hívő jelenlétében, Répceszentgyörgyön, a helyi temetőben, fakoporsóban temették. A háború után holttestét feltűnés nélkül Szombathelyre szállították, ahol a székesegyházban, az általa kialakított kriptában helyezték örök nyugalomra.

• *Művei: Szent István a bonalapító, szentbeszéd, melyet a Nagyboldogasszonyról nevezett Budavári Koronázó Főtemplomban mondott 1916. augusztus hó 20-án Dr. Mikes János Gróf, Budapest 1916; Pro Transylvania. Felolvasta dr. Mikes János gróf szombathelyi püspök Budapesten az Országos Kaszinóban 1916. november 18-án rendezett estélyen, Budapest 1916; Kommunismus und Nationalismus im Lichte der christlichen Weltanschauung, Fünfkirchen 1934 (lengyelül: Posen 1935).* • *Források: SzEL III. 1. j. Gróf Mikes János iratai; SzEL I. 1. d. Püspöki körlevelek (1911–1935); Schem. Transsilvanien. 1900, 1903, 1906, 1909, 1910; Wiener Salonblatt 11. 11. 1911, 12. 11. 1921, 3. 5. 1925, 20. 2. 1927, 8. 7. 1928, 25. 10. 1931, 9. 1. 1938; Grazer Volksblatt 13. 6. 1913; Welt Blatt 28. 4. 1917; Pester Lloyd 6. 8. és 3. 11. 1914, 28. 10. 1915, 20. 4. 1916, 12. 6. 1918, 29. 12. 1919, 19. 10. 1921; Wiener Zeitung 18. 5. 1926; Reichspost 31. 7., 18. 5. és 26. 9. 1926; Arbeiterwille 15. 2. és 11. 9. 1926.* • *Irodalom: ADRIÁNYI, Fünfzig Jahre; BAKÓ BALÁZS, „Non confundar” – „Nem szégyenülök meg”. Megemlékezés gróf Mikes János püspökről, VSz 59 (2005), 745–756; BAKÓ BALÁZS, Az ellenforradalmár püspök. Eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918–19-ben, VSz 61 (2007), 71–80; BAKÓ BALÁZS, Mindszenty József és gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspök kapcsolata, Isten szolgája. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2006. november 4. (szerk. Soós Viktor Attila), Lakitelek 2007, 41–54; BAKÓ BALÁZS, A szombathelyi püspöki székhely 1911. évi betöltése (Boda János és Mikes János levelezése alapján), VSz 61 (2007), 694–726; BAKÓ BALÁZS, Vacantia a Szombathelyi Egyházmegyében 1911-ben: Boda János levelei Mikes Jánoshoz, Ahogy mi látjuk. Tanulmányok (szerk. Gergely Jenő–Horváth Ildikó–Tornyai Anna), Budapest 2007, 135–156; BAKÓ BALÁZS, „A püspökség bankja” (Vázlat a szombathelyi egyházmegyei takarékpénztár történetéhez), VSz 62 (2008), 686–692; BAKÓ BALÁZS, Gróf Mikes János, a szombathelyi egyházmegye püspöke, doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest 2013; BAKÓ BALÁZS, Mikes János püspöki szolgálata az első világháború alatt, Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára (szerk. Klestenitz Tibor–Zombori István), Budapest 2015, 173–180; BAKÓ BALÁZS, Mikes János: a Szombathelyi egyházmegye püspöke, Berlin 2018; BAKÓ BALÁZS, A Mikes János szombathelyi püspök elleni eljárás és fogsága a kommun idején, Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között (szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László), Veszprém 2020, 161–178; BAKÓ BALÁZS–PÁL FERENC (szerk.), Tanulmányok gróf Mikes János megyéspüspökről (Géfin Gyula Kiskönyvtár 2), Szombathely 2015; GÉFIN, A 150 éves, 16–27; GÉFIN, A szombathelyi egyházmegye, II, 153–166 (passim); GÉFIN, A szombathelyi egyházmegye, III, 271; GRÁFIK IMRE, Adatok zabolai gróf Mikes János szombathelyi püspök portréjához, VSz 70 (2016) 6: 699–713; HALÁSZ IMRE, Vasmegyei fejek, Szombathely 1930, 15–16; HC VII–IX; KOVÁTS PÉTER, Proletárdiktatúra és egyházüldözés a nyugati végeken 1919-ben. Gróf Mikes János szombathelyi megyés püspök beszámolója, VHHK 46 (2019) 2: 5–9; KREPSZ TAMÁS, Egy sikeres mecenatúra reverendában. Mikes János püspök és Géfin Gyula rektor életútjának metszéspontjai, BA szakdolgozat, NYME BDPK TTI, Szombathely 2015; [N.N.], II. János püspök, Szombathely 1777–1927. Jubiláris emlékalbum (szerk.*

Fehér Károly), Szombathely 1927, 28–29; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914*, doktori disszertáció, Budapest 2017; PÁL FERENC, *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban, 1867–1914* (Géfin Gyula Kiskönyvtár 5), Gencsapáti 2018; SIMOLA FERENC, *Elfeledett fénykép IV. Károly Vas megyei tartózkodásáról*, VSz 59 (2005), 785–789; SPANNENBERGER, *Kirche in Ungarn*; SZÉKELY LÁSZLÓ, *Emlékezés Mikes János gróf szombathelyi megyéspüspökről*, Vasszilvagy 2009; TÓTH KRISZTINA, *Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről*, Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére (szerk. Tusor Péter), Budapest–Róma 2012, 281–327; VARGA JÁNOS, *Mikes püspök fogsága*, Szombathely 1921; WOLF, *Revolutionsjahr*.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 225–232.

TÓTH KRISZTINA

RÖVIDÍTÉSEK

ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Bécs/ Wien)
SzEL	Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repository/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. Szabó Imre szombathelyi püspök (1869–1881)
(Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Fotótár)

2. *István Vilmos szombathelyi püspök (1902–1910)*
(Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Fotótár)

3. *Mikes János szombathelyi püspök (1912–1936)*

Tábori szentmisét mutat be be. A orosz és az olasz fronton harcoló szombathelyi ezredek katonáit 1917. júniusban, illetve 1918. szeptember végén látogatta meg. (Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Fotótár)

4. *Mikes János szombathelyi püspök*
a Szociális Testvérek Társasága nővéreivel (Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Fotótár)

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>